

Alternatív szankciók a fiatalok büntető igazságszolgáltatásában

Jelige:
P.M.V.Q.A.

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés

1. Bűnözés és fiatalkorúak

2. A gyermekek bűnelkövetővé válásának folyamatai

- 2.1. Kockázati és reziliencia-tényezők
- 2.2. A bűnelkövetővé válás fejlődési folyamata
- 2.3. A fiatalkori bűnözés jellemzői
- 2.4. Általánosítható tapasztalatok a fiatalkorú elkövetők körében

3. A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának időbeli alakulása

4. Fiatalkorúak a nemzetközi normaanyag tükrében

5. Az alternatív szankciók dilemmája: kontroll vagy támogatás?

- 5.1. A helyreállító igazságszolgáltatás: az új konszenzus megteremtésének lehetséges eszköze?
- 5.2. Resztorativitás a fiatalkorúaknál

6. A helyreállító szemléletre építő modellek Európában

- 6.1. Diverzió Ausztriában a jóvátétel elősegítése érdekében
- 6.2. A mediáció enyhítő körülményként való figyelembe vétele a büntetés kiszabásánál Lengyelországban
- 6.3. Helyreállító igazságszolgáltatási programok Görögországban
- 6.4. „Fiatalkorúak szerződése” Dániában
- 6.5. Diverzió az angolszász rendszerekben

7. Resztoratív elemek a fiatalkorúak büntető jogalkalmazásában Magyarországon

- 7.1. Resztorativitás az eljárás során
- 7.2. Az előzetes letartóztatás

7.3. Diverziós lehetőségek – vádhalasztás és mediáció

7.3.1. A vádemelés elhalasztása

7.3.2. Mediáció (közvetítői eljárás)

7.4. A Btk. szankciórendszere

7.4.1. Az intézkedések:

7.4.1.1. Javítóintézeti nevelés

7.4.1.2. Próbára bocsátás

7.4.1.3. A megrovás

7.4.2. A büntetések:

7.4.2.1. Szabadságvesztés

Az életkor

7.4.2.2. Felfüggesztett szabadságvesztés

A pártfogó felügyelet

7.4.2.3. Közérdekű munka

7.4.2.4. A pénzbüntetés

7.5. Az új Büntető törvénykönyv Tervezetéről

8. Összegzés és következtetések

9. Köszönetnyilvánítás

10. Forrásmunkák

*Csak a lelkiismeret lehet bírád, hóhérod vagy
pártfogód, senki más! ... Mindegy, mit várnak
tőled, mindegy az is, mivel büntetnek, ha nem azt
adod nekik, amit remélnek tőled, vagy amit hallani
szeretnek! A börtön és a szégyen, a pellengér és a
meghurcoltatás, a hamis vád és a nyelvelő
megalázás, a szegénység és a nyomorúság, mindez
nem érint igazán. Csak lelkiismereted tud büntetni,
csak ez a titkos hang mondhatja: „Vétkeztél.”
Vagy: „Jól van.” A többi köd, füst, semmiség.*

Márai Sándor, Füves könyv: A lelkiismeretről

Bevezetés

Dolgozatom a fiatalkori bűnözésre reagáló büntető igazságszolgáltatás rendszerével foglalkozik. A téma iránti érdeklődésemet az alapozta meg, hogy 2009-ben csatlakoztam egy kortárssegítő pártfogói csoporthoz, mely kurzus két szemesztert ölelt fel. Az egy év során a szeptemberi és októberi órák folyamán megismerkedtünk többek között a kortárssegítés elméleti alapjaival és a pártfogó felügyelet működésével, és mindezt egybefogtuk a fiatalkorú elítéltekkel kapcsolatos pártfogói és utógondozói munkával. A gyakorlati órákon lehetőségünk nyílt az Aszódi Javítóintézet, a Tököli Büntetés-végrehajtási Intézet és végül a Budapesti Fegyház és Börtön meglátogatására, ahol az elítéltekkel interjúkat vehettünk föl. Egy háromnapos önismereti tréningre is sor került Aszódon, mely egy szabaduló fiattal való kapcsolattartásra készített fel. A két félév alatt két fiút látogattam két különböző intézetben heti-kétheti rendszerességgel, és a „benti életüket” valamint a jövőt illető terveiket hallgatva rádöbrentem, hogy a szabadságelvonás különböző fokozatai, illetve a szabadságelvonás maga szavakkal nem kifejezhető mértékben és (talán?) visszafordíthatatlan módon befolyásolja egy elítélt életét és értékrendjét.

Miután ez a kurzus véget ért, még fél évet részt vettem egy mediációval kapcsolatos, majd ezután szintén fél évet egy gyermek- és ifjúságvédelemmel foglalkozó speciálkollégiumon is, ahol lehetőségünk nyílt többek között az Aga utcai Gyermekotthonba ellátogatni.

A fiatalkorúak által elkövetett bűncselekmények a bűnözésnek egy igen speciális területét képezik, melyek helyes kezelésének jelentősége legalább akkora, ha nem nagyobb a bűnözés többi szegmenséhez képest. Fiatalkorúak esetében fokozott fontosságot kell tulajdonítani a *nevelésnek*, hiszen a stigmatizáló hatást kiváltó szankciók másodlagos devianciához vezetnek, és így közvetve visszaeső bűnözőket teremtenek. Ebből következik, hogy a társadalom védelme csakis a nevelésnél fogva teljesülhet – amire viszont az alacsony hatásfokkal és magas költségekkel működő szabadságvesztés alkalmatlan (hiszen legfeljebb „börtönszocializált” embereket enged szabadjára).

A bűnözés oksági összefüggéseire viszont a bűnözéskontroll sajnos gyakran inkább politikai, semmint szakmai szempontokat tart szem előtt – ám a politikai szándék időről időre változik. A szabadságvesztés alternatívájaként alkalmazható helyreállító szemléletű szankciók azonban

a bennük rejlő jellegzetességüknél fogva bárminemű szemléletet követő büntetőpolitikába beépíthetők, így bármilyen berendezkedésben alkalmazhatók – és véleményem szerint alkalmazandók.

A bűnözéskontroll alternatív eszközei nem csupán költségkímélő megoldásokat jelentenek, hanem a hatékony visszatartást is szolgálják.

1. Bűnözés és fiatalkorúak

Mindenki által jól ismert tény, hogy a devianciák kezelése, így köztük a bűnözésé is, össztársadalmi szinten megoldatlan probléma. A kezelésre annak ellenére mindig is szükség volt, van és lesz, hogy Durkheim szerint a bűnözés az egészséges társadalom nemcsak hogy normális jelensége, de integráns része is, mivel létezésével erősíti a társadalmi stabilitást, fokozza a szolidaritás érzését, és hozzájárulhat a morál megerősödéséhez is (hiszen „mások” rosszasága erősíti a „jók” elkötelezettségét a jó iránt).

Ezzel a felfogással viszont azért kell mindennek előtt óvatosan bánni, és törekedni mindezek ellenére a megelőzésre, mert ez a fajta hozzáállás relativizálhatja a társadalom devianciához fűződő viszonyát annak érdekében, hogy együtt tudjon élni a növekvő mértékű bűnözéssel...¹

Az össz-bűnözés jelentős részét a fiatalkorú elkövetők teszik ki, ráadásul számuk nem csökken, mi több: növekvő tendenciát mutat.

Wolfgang, Figlio és Sellin az 1945-ben Philadelphiában született 10, illetve 18 éves korukban is a városban lakó fiatalok teljes életkori kohorszát vizsgálta. Korábban a kriminológusok számára az alapvető információforrás a hivatalos statisztika volt; ez a longitudinális kutatás volt az első, amely valóban el tudott szakadni a klinikai vizsgálatoktól. Wolfgang és munkatársai bebizonyították, hogy azok a személyek, akik öt vagy több bűncselekményt követtek el (krónikus elkövetők) mindössze 6%-át teszik ki az életkori kohorsznak. Mégis, az is bebizonyosodott, hogy az adott korosztályon belül megvalósított és ismertté vált bűncselekmények közül több mint 50%-át ezek a tettesek követték el. A kutatás eredményei szerint a fiatalkorúak jelentékeny hányada került előzetes letartóztatásba, de közülük minden második számára itt véget is ért a bűnözői karrier. Kiderítették viszont azt is, hogy a visszaeső fiatalok csoportjára visszatérő jellegzetességeket lehet felmutatni, például: alacsony intelligencia, rossz tanulmányi eredmények, súlyos családi gondok, stb. Úgy gondolták, hogy a krónikus fiatalkorú elkövetőkkel szemben hatástalan az igazságszolgáltatás rendszere, és jelezték, hogy a fiatalkorú elkövetők gyakran folytatják fiatalon megkezdett bűnelkövetői karrierjüket felnőtt korukban is.²

Mivel a fiatalok hajlamosabbak a visszaesésre, hangsúlyosabb figyelmet kellene szentelni a korosztályra jellemző sajátosságokhoz igazodó kezelőrendszer kialakítására.

¹ Kerezsi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája, 86. oldal

² Kerezsi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája, 30. oldal

A fiatalkori bűnözés egyedi megpróbáltatásokkal szembesíti társadalmunkat, több okból kifolyólag is: Egyrészt azért, mert a büntető igazságszolgáltatási rendszer ezen területének sokkal több kockázata van, mivel megjelenik a gyermeki jogok védelméhez fűződő érdek. Másrészt a terület jellegzetességéből adódóan multiszektoriális együttműködésre van szükség, amely viszont implikálhatja a konfliktusokat, hiszen a különböző szakmákhoz tartozó szakemberek óhatatlanul eltérő szempontok alapján alakítják ki véleményüket.

A fiatalkorúakkal szemben alkalmazott szankciók sokszor figyelmen kívül hagyják a terheltek gyermeki mivolta révén elvárható *nevelő jelleg* megjelenését – ezzel viszont nemcsak az elkövetők, de a társadalom érdekei is sérülnek³, hiszen: a fiataloknak nevelésre, a társadalomnak pedig normakövető állampolgárookra van szüksége.

A bűnözés, és értelemszerűen benne a fiatalkori bűnözés is változik. A cselekmények és a büntetések megítélésében többfajta szakmai álláspont létezik, ez azonban indokoltá teszi, hogy az állandóan változó körülményekhez igazítva időnként megvizsgáljuk a büntető igazságszolgáltatás ezen szegmensét, és hozzáigazítsuk a kezelőrendszert.

³ Gyurkó Szilvia: Szobafogság – avagy a szabadságelvonnással járó szankciók helye és szerepe a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásában

2. A gyermekek bűnelkövetővé válásának folyamatai

A fiatalokra irányuló különféle megelőzési politikák olyan komplex rendszert alkotnak, melyben szervesen kapcsolódik egymáshoz a primer, szekunder és a terciér prevenció. A bűnmegelőzésben ez annyit tesz, hogy ugyan a harmadlagos megelőzés keretében már csak olyan fiatalokkal lehet találkozni, akik elkövetővé váltak, de a prevenció fókuszja a fiatalok különböző életkörülményeire irányul (például család, kortárs csoportok, viselkedési zavarok, stb.).

A gyerekekre irányuló bűnmegelőzés nemcsak a bűnelkövetői magatartásokkal, de a fiatalok bűnelkövetővé válásának kockázati- és rezilienciátényezőivel, valamint a bűnelkövetővé válás fejlődési folyamatával is foglalkozik.

Kockázati tényezőknek azokat a faktorokat nevezzük, amelyek jelenléte a populáció többi tagjához képest adott személynél (itt: a fiatalnál) jelentősen megnövelhetik a kedvezőtlen események bekövetkeztét.

A *reziliencia-tényezők*, más néven *védő faktorok*, azok a mérséklő vagy elhárító körülmények, amik csökkenthetik a kockázati tényezők hatását, így közvetve mérsékelik vagy megakadályozzák a kedvezőtlen eredmény bekövetkezésének valószínűségét is.

A *bűnelkövetővé válás fejlődési folyamata* olyan jellegzetes folyamatípust takar, amely során adott fiatal bűncselekmény(ek) elkövetéséig jut el. A bűnmegelőzésnek ismernie kell a folyamat sajátosságait, másképpen nem lenne képes a megfelelő időben és módon közbelépni.

2.1. Kockázati és reziliencia-tényezők

A kockázati tényezők vizsgálatánál figyelembe kell venni, hogy megemelik a devianciák kialakulásának valószínűségét, és hogy ha egyidejűleg több is van belőlük, kumulálódik hatásuk. Egy kockázati tényező többféle magatartási rendellenességnek okozója lehet, ugyanakkor egy deviancia többféle kockázati tényező okra is visszavezethető. A kockázati tényezőknek az eltérő életkori szakaszokban különbözik az egyénre gyakorolt hatásuk.

Shader (2003) az alábbiak szerint csoportosította a kockázati tényezőket:

	Kockázati tényezők	Protektív tényezők
Individuális tényezők	kisebb jogsértések elkövetése, kábítószer-használat, a férfi nemhez tartozás, agresszivitás, hiperaktivitás, problémás (antiszociális) magatartás, médiaerőszaknak való kitettség, egészségügyi vagy testi problémák, alacsony intelligenciaszint, becsületesség hiánya, koncentrációs zavarok, kockázatkereső magatartás, fizikai erőszak, antiszociális attitűd, személy elleni bűncselekmény elkövetése	devianciákkal szembeni intoleráns attitűd, magas intelligenciaszint, női nemhez tartozás, pozitív szociális orientáció, a jogsértésért járó szankciók ismerete
Családi tényezők	alacsony szocio-ökonómiai státusz, szegénység; antiszociális szülők, gyenge szülő-gyermek kapcsolat; kemény, engedékeny vagy következtelen fegyelmezés; felbomlott család, szülőktől való elválasztás, bántalmazó illetve elhanyagoló szülők; elégtelen felügyelet mérsékelt szülői érdeklődés; családi konfliktus	meleg, támogató kapcsolat a szülőkkel, más felnőttekkel; a szülők pozitív viszonya a kortársakhoz, megfelelő szülői felügyelet
Iskolai tényezők	kedvezőtlen attitűd az iskola iránt; rossz teljesítmény; iskolai kudarc	elkötelezettség az iskola iránt; elismertség a szokásos tevékenységért
Kortárs csoport	gyenge társas kapcsolatok; antiszociális, illetve bűnelkövető társak; galerihez tartozás	barátok; akik szokványos tevékenységekkel foglalkoznak
Környezet	bűnözés; kábítószer-fogyasztás a környéken a környék dezorganizáltsága	

(A fenti csoportosítással kapcsolatban szeretném megjegyezni: számomra kissé kétségesnek tűnik, hogy a kockázati, azon belül is az individuális tényezők között említett férfi nemhez tartozás vajon valóban növeli-e a bűnelkövetés esélyét, hiszen a szociális viselkedés

bűnözésben való megnyilvánulása sokkal inkább társadalmi hatásokon, semmint nemi hozzátartozáson alapul...)

2.2. A bűnelkövetővé válás fejlődési folyamata

Különböző kutatások vizsgálták a bűnelkövető fiatalok életútjának jellegzetességeit, valamint azt, hogy ellenkező esetben mik azok a sajátosságok, amik egy „nem bűnöző” fiatal életére jellemzők.

Loeber a bűnelkövetővé válás három „ösvényét” azonosította:

„tekintélykonfliktus ösvény”	1. lépcső: dac, akaratos magatartás 2. lépcső: ellenszegülés 3. lépcső: felügyelet alóli kivonódás (csavargás, szökés, éjszakai kimaradás)
„nyílt ösvény”	1. lépcső: kisebb fokú agresszió (pl. iskolai zaklatás) 2. lépcső: fizikai küzdelemben való részvétel 3. lépcső: erőszakos bűncselekmény (pl. testi sértés, nemi erőszak, emberölés)
„fedett ösvény”	1. lépcső: kisebb, titkolt jogsértések (pl. bolti lopás) 2. lépcső: vagyont károsító magatartás (pl. vandalizmus) 3. lépcső: közepesen súlyos bűncselekmény (pl. zsebtolvajlás) 4. lépcső: súlyos bűncselekmény (pl. betöréses lopás)

(Véleményem szerint a „fedett ösvény” 2. lépcsőjénél említett vandalizmust sokkal inkább a „nyílt ösvény” 1. illetve 2. lépcsője között lehetne valahol elhelyezni, míg az idetartozó vagyont károsító magatartások körében inkább a rongálást vagy a csalást hoznám fel példaként.)

Loeber és munkatársai (1997) a bűnelkövetővé válási folyamatban szerepet játszó „ösvények”-kel kapcsolatban azt állapították meg, hogy:

- akik továbbhaladtak egy ösvényen, azok korábban az adott ösvény előző lépcsőfokaira jellemző magatartást tanúsították;
- aki továbbhaladt egy súlyosabb szintre, az általában tovább folytatja azokat a magatartásokat is, melyek a korábbi lépcsőfokokat jellemezték;
- nem minden egyén halad tovább a súlyosabb következmények felé. Az egyének jellemzően egyre csökkenő hányada lép tovább az ösvényen a súlyosabb szintekre.

A fiatalok bűnözővé válásában szerepet játszó kockázati és támogató tényezőkre épülő bűnmegelőzési modell célja az lehet, hogy befolyásolja a fiatal életének fejlődési folyamatát azáltal, hogy csökkenti a kockázati tényezők előfordulási gyakoriságát illetve erősíti a protektív tényezőket.

Nem mellőzhető az interdiszciplináris együttműködés, hiszen a különböző kockázati tényezők befolyásolása más szakmák kompetenciájába tartozik (pl. pszichológus, gyermekjóléti szolgálat, iskola, stb.).⁴

2.3. A fiatalkori bűnözés jellemzői

Érdemes azzal foglalkozni, hogy a fiatalkori bűnözés milyen jellegzetességekkel rendelkezik, ugyanis ezeket a „tüneteket” kellene az igazságszolgáltatásnak kezelnie.⁵

A fiatalkorú elkövetők száma évente tízezer fölötti, az összes ismertté vált bűnelkövetőhöz mért arányuk kb. 10%⁶, az arány azonban az 1990-es évek eleje óta csökkenést mutat. Ugyan a 2004-2005-ös évben egy jelentősebb emelkedés volt tapasztalható, mégis, azóta ez a szám nem változott jelentősebb mértékben (1991-ben 13.509, 2000-ben 11.081, 2010-ben 11.248).

⁴ A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve – 2009, I., 6.1.2.

⁵ A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve – 2009, I., 449. oldal

⁶ Általános indoklás a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi ... törvényhez

A fiatalok elkövetők 60-70%-a vagyon elleni bűncselekményt követ el, az arányok hullámzó csökkenése mellett. Ezen belül legnagyobb arányban lopást, majd betöréses lopást és rablást hajtanak végre.

Körülbelül 4%-uk követ el testi sértést, és 2% közlekedési bűncselekményt.

Az elmúlt körülbelül 15 évben ca. húsz esetben követtek el szándékos emberölést.⁷ Minden évben történik egy-két megrázó, a társadalmi kedélyeket felborzó eset (pl. a 2008 májusában elkövetett kaposvári gyilkosság), de alapvetően- és ezt az ERÜBS adatai is alátámasztják- nem lettek erőszakosabbak a fiatalok.

A leggyakrabban előforduló *vagyon elleni bűncselekmények* közül az elmúlt időszakban az üzletközponti lopások kezdték kiszorítani a bolti lopásokat, olyannyira, hogy mára már önálló kifejezéssel illetik a műfajt: „tescozás”. Sokszor a szülők maguk kéri meg gyermekeiket, hogy lopjanak el valamit - talán nem is tudva arról, hogy emiatt akár kiskorú veszélyeztetése miatt felelősségre is vonhatják őket.

Az ügyes tolvajok számára az utasokkal teli buszok, villamosok, valamint a zsúfolt gyorsétermek jelentik a zseblopások leggyakoribb színterét.

Rongálást szinte szisztematikusan követnek el buszmegállókra, illetve graffiti és tagelés révén házfalakra valamint vonatszerelvényekre.

Mobiltelefont, MP3 lejátszót gyakran rablás útján szereznek meg. E körben a legnagyobb problémát az jelenti, hogy a fiatalok egy része nem is tudja, hogy már akkor, amikor erőfitogtatással, esetleg fenyegetéssel elveszik a sértett például telefonját, azzal rablást követnek el. Tehát ugyan a rablás erőszakos bűncselekménynek számít, a legtöbb fiatal azt mégis kisebb értékre, erőszak nélkül követi el. Ennek tudatában elmondható, hogy sok esetben erőszakos jellegű, de valódi erőszaktól mentes bűncselekményeket követnek el a fiatalok, így az a gyakran tévesen emlegetett tendencia, miszerint a fiatalkori bűnözés agresszívabb lett, nem helytálló. A legfeljebb erődemonstrációval elkövetett, fiatalkorúakra jellemző csoportos rablás (ahogy ők mondják „lehúzás”) mégis ugyanolyan büntetési tétellel fenyegetett, mint a fegyveres rablás...

⁷ Dr. Ligeti Katalin: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási törvényének koncepciója

A személy elleni bűncselekmények közül az utcai verekedések garázdaságnak minősülnek, de elmondható az, hogy az elmúlt évek utcai zavargásaiban kevés fiatalkorú elkövető vett részt. Az egyre gyakoribb iskolai erőszak az ügyészség szerint garázdaság, a bíróságok viszont ezt legfeljebb antiszociális viselkedésnek ítélik meg. Az iskolai erőszakról általánosságban megállapítható, hogy előfordulási aránya nem nőtt, viszont egyre többször veszik fel a diákok mobiltelefonjaikkal társaik bántalmazását („happy mobbing”), amely felvétel, ha nyilvánosságra kerül, jobban meglekenti az embereket.

A kábítószerrel visszaélésekkel kapcsolatosan általában fogyasztói, közös fogyasztás esetén az átadói magatartás valósul meg; a forgalomba hozatal és a kereskedés a megvádolt fiatalkorúak számára tekintettel nem jelentős.⁸

2.4. Általánosítható tapasztalatok a fiatalkorú elkövetők körében

A büntető igazságszolgáltatás rendszerébe bekerülő fiatalok életútját sok esetben olyan tendenciák reprezentálják, amik rámutathatnak a bűnözővé válás oki tényezőire. Ezt a fentiekben említett kutatási eredmények és egyéb statisztikai adatok is megerősítik.

Az általánosítható tapasztalatok szerint a bűnözés útjára tévedt fiatalok sok esetben hátrányos társadalmi helyzetűek, ráadásul a család megtartó ereje is gyenge. A szülők nem állítanak fel megfelelő követelményeket velük szemben, illetve rosszabb esetben maguk a szülők is igénytelenek, vagy a megélhetési gondokkal való küzdelem elveszi minden idejüket, és egyáltalán nem érnek rá a gyerekekkel foglalkozni. Esetleg ők maguk sem tanúsítanak normakonform magatartást, ami „példa értékkel bír” gyermekük számára. Jelentős a csonka családok előfordulási aránya, illetve a testvérek nagy száma.

A legtöbb ilyen fiatal élete során tapasztalja, hogy nem megfelelő magatartása miatt a többiek nem fogadják el – és az ilyen kirekesztett fiatalok azok, akik különböző szubkultúrákat alkotva marginalizálódott csoportokat hoznak létre „kortárs-sorstársaikkal”. Ez az egyik ok, amiért a fiatalkori elkövetők legtöbbször csoportosan (ún. „galerikben” vagy „bandákban”) követik el cselekményeiket.

A bűnös előélettel bíró fiatalokra sokszor igaz, hogy sorozatos iskolai nehézségekkel küzdenek, aminek következtében alulmotiváltak a tanulásban, így inkább csavarognak és

⁸ A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve – 2009, I., 449. oldal

iskolakerülökké válnak. A gyerekek majdnem 90%-a a csavargás során jut el a bűnözésig. Életkorukhoz képest csak kevés iskolai osztályt végeznek el, sokuknak az alapszámítások (írás, olvasás, számolás) elvégzése is nehézséget jelent. Többségük érintett drog-illetve alkoholfogyasztással.

Sok fiatalok elkövető szörnyű gyermekkorát tudhat magáénak, aki sorozatos abúzus után tévedt a bűnözés útjára. Egyértelmű, hogy az ilyen esetek egy jelentős részében a tettes egyben áldozati szerepben is megjelenik.

3. A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának időbeli alakulása

A fent kifejtett körülményeknél fogva a XX. század elején kialakuló, a felnőttek büntetés-végrehajtási szabályaitól elkülönülő fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási rendszerében ezeket az elkövetőket nem romlott bűnözőnek, hanem számos lehetőségtől megfosztott gyermeknek tekintették. Ugyan a XIX. század végén növekvő tendenciát mutatott a kriminalitás a fiatalkorúak körében, mégis szükségesnek látszott különbséget tenni felnőtt és fiatal elkövető között – tekintet nélkül a cselekményre.

A fiatalkorúak bűnözésben való megemelkedett részvételi arányának hatására átgondolt kriminál- és szociálpolitikai intézkedések meghozatala látszott szükségesnek, és a pozitivista kriminálpolitika képviselői, szembefordulva a klasszikus büntetőjogi elvekkel, a büntetőjog, különösen a büntetési rendszer megreformálására tettek javaslatokat. Ismét előtérbe került a büntetés célja, illetve hatékonyságának kérdése; tehát hogy mi a fontosabb: a társadalom elvárásainak megfelelően a bűncselekményt mindenkor büntetés kövesse? Esetleg a nevelés, melyet a tett súlyához, az elkövető személyiségéhez, nevelhetőségéhez igazítanak; vagy a társadalom védelme? (-Egyértelmű, hogy ha a fiatalkorú elkövetők esetében a büntetés céljai közt a nevelést hangsúlyozzuk, közvetve a társadalom védelmének elvét is meg lehet valósítani, hiszen a stigmatizáció hatására kialakuló másodlagos devianciák kikerülésével csökkenthető az össz-bűnözés mértéke.-)

Nem lenne szabad azt sem elfeledni, hogy ezek a fiatalok néha maguk is áldozatai annak a szociokulturális közegnek, amelyben felnevelkednek, és hogy életük során – mint az a fentiekben kifejtésre került – rengeteg veszélyeztetés érheti őket.

Felmerült tehát annak a kérdése, hogy ezeket a fiatalokat miként tudnák visszatartani az újabb bűncselekmények elkövetésétől.

Teljesen világossá vált, hogy az alkalmazott represszív jellegű intézkedések nem hatékonyak, ezért olyan beavatkozásokra volt szükség, amely nem az elrettentéssel, hanem (jobb esetben interiorizálódó) normák átadásával igyekeznek a bűnelkövetői hajlamot csökkenteni. A kifomálódó kriminálpolitika megpróbálta a korosztály szociológiai és pszichés problémáit kezelni, ennek megfelelően inkább nevelő jellegű intézkedéseket, semmint büntetőjogi büntetéseket alkalmazott. A fiatalkorúak büntetésének elsődleges céljának egyértelműen a nevelést tekintették.

A lényegesen új filozófiai alapokra felépülő igazságszolgáltatási rendszer a jóléti állam idején reszocializációs modellé nőtte ki magát, amely az alternatív szankciókkal a fiatal elkövetők társadalmi beilleszkedését hivatott támogatni. A megközelítés azonban hitelét veszteni látszott, ugyanis az 1970-es évektől kezdve ismét megemelkedtek a bűnözési mutatók, amely jelenségnek egy jelentős részét, beleértve a legsúlyosabb bűncselekményeket is, a fiatalok elkövetők tették ki. Megérett a szükségessége, hogy visszatérjenek a klasszikus felelősségi elvekhez, és a reakciókészlet szigorúbbá válásával mindinkább a fiatalok felelőssége kapott hangsúlyt, ahelyett, hogy társadalmi és családi körülmények „áldozatainak” tekintették volna őket. Az addig védelemmel és gondozással jellemezhető kriminálpolitika egyre inkább a fokozott felügyelet irányába mozdult, és az 1980-as évekre kialakult a „megérdemelt büntetés” elvére épülő büntetési modell.

Az 1990-es években ismét a reformok kora érkezett el, amikor is a Büntető Törvénykönyv és a büntető eljárási rendelkezések módosítása azt a célt szolgálták, hogy a fiatalokkal kapcsolatos bűnözés helyzetében javulást érhessenek el, valamint hogy a fiatalok elkövetők reszocializációja megerősödést nyerjen. Igyekeztek az itthoni szabályozást és a nemzetközi egyezményekben foglaltakat összhangba hozni, ugyanis büntetőjogi szabályozásunk nem illeszkedett a nemzetközi követelményekhez: nemcsak hogy hiányzott az alternatív büntetések rendszerének kidolgozottsága, de - ebből következően - a szabadságelvonnással járó szankciók ultima ratios jellege sem érvényesülhetett. A törekvések arra irányultak, hogy lehetőség szerint a fiatal elkövetőket ne kelljen kiszakítani a társadalomból, onnan, ahol eredetileg is nevelkednek, hanem egy reális életterepen kaphassák meg a megfelelő és szükséges segítséget.

Az állam felelőssége kétoldalú: egyrészt felelős azért, hogy az elkövetőket támogassa, ugyanakkor viszont azért is felelősséggel tartozik, hogy gyakorolja azt a kontrollt, amivel a társadalom „bízta meg”, tehát meg is kell, hogy büntesse a tettet. Noha látszólag a *büntetés* és a *nevelés* nehezen összeilleszthető fogalmak, az állam ilyen szerepfelfogásában a gondozás és a kontroll, a jólét és a büntetés, a reform és a represszió egyidejű megvalósítása jól megfér egymás mellett.⁹

De érhet-e el egy büntetésként kiszabott intézkedés olyan nevelő hatást, aminek következtében a gyerek nemcsak viselkedésének felszínén változik meg (ha egyáltalán ez

⁹ Kerezsi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája, 28. oldal

bekövetkezik?), hanem az állami beavatkozás útmutatásával a helyes normákat belsővé is teszi? Sikerülhet-e megértetni vele azt az utat, ami elvezetett ahhoz a cselekményéhez, amit nemcsak a jog rendel büntetni, de amit a társadalom is rosszall, és lehet-e segíteni abban, hogy a változásokra kész fiatal később másképp éljen?

Ennek kapcsán felmerülhet a kérdés: dolga-e egyáltalán a bíróságoknak, hogy nevelni akarjanak? (A felvetés időszerűségét támasztja alá, hogy a társadalom olyan elvárásokat sugall, miszerint az agresszív fiatal bűnözőket kemény elbánásban kell részesíteni, és hogy a jelenleg is hatályos intézkedések, pl. a javítóintézetek, „túl puhák”.)

Büntető Törvénykönyvünk 108. § (1) bekezdése kimondja: *„A fiatalkorúval szemben alkalmazott büntetés vagy intézkedés célja elsősorban az, hogy a fiatalkorú helyes irányba fejlődjék, és a társadalom hasznos tagjává váljék.”* Az Országgyűlés 115/2003 (X. 28.) számú határozatában viszont a következő áll: *„A büntető igazságszolgáltatás nem rendelhető alá a bűnmegelőzés szempontjainak. A jogbiztonság követelménye és az állampolgári jogok védelme érdekében úgy kell megőrizni a büntető igazságszolgáltatás hagyományos, garanciákban gazdag rendszerét, hogy az ne rendelődjön alá a társadalmi bűnmegelőzés sajátos szempontjainak. A büntetőpolitika működésével kapcsolatos alkotmányos elvárások csak erre figyelemmel teljesülnek.”* Tehát a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának két szempontnak kell igyekeznie megfelelni: egyrészt a fiatalkori sajátosságokra figyelemmel, így a nevelési szándék előtérbe kerülésével a felnőttektől eltérő hatósági beavatkozást kell alkalmaznia, másrészt viszont, mivel az igazságszolgáltatás nem fiatalkori *devianciákkal*, hanem kizárólag fiatalkori *bűncselekményekkel* foglalkozhat, a büntetőjog kereteibe illeszthető válaszokkal kell intézményes reakcióját érvényre juttatnia.

Láthatjuk: a magyar büntetőjogi szemléletre egyidejűleg a megtorló és a kezelő elvek is jellemzőek, azonban ahogyan azt a Fülöp-Nagy szerzőpáros látja: *„e kettős hatás inkább az egyes irányok jogintézményeinek egymásmellettiességét, mintsem harmonikus elvi és funkcionális egységét eredményezi.”* (Fülöp-Nagy 2008:303)

4. Fiatalok a nemzetközi normaanyag tükrében

A hazai kriminálpolitika „Janus-arcúságát” a közbiztonság javítását célzó egyes törvénymódosításokról szóló T/580. számú törvényjavaslatának 2010. július 2-án történő Országgyűlés általi elfogadása jól mutatja: A szabálysértésekről szóló 1999. évi LXIX. törvény 14. § (2) bekezdése helyébe a 77. § új (1) bekezdése következtében lehetővé vált a fiatalok *elzárását* alkalmazni, akár elsődleges szankcióként, akár úgy, hogy a velük szemben kiszabott és meg nem fizetett pénzbírságot átváltoztatják elzárásra.

Az új szabályozás nem egyeztethető össze a New Yorkban kelt Gyermekjogi Egyezményrel, emellett ellentétes az ENSZ Közgyűlésének több határozatával (nevezetesen: Pekingi Szabályok, Havannai Szabályok, Rijádi Iránymutatások, Tokiói Szabályok) és a Gyermekjogi Bizottság 10. számú átfogó kommentárjával is.¹⁰

Ez a kriminálpolitikai intézkedés azt juttatja kifejezésre, hogy az állam fokozni kívánja a szabadságelvonnással járó szankciók szerepét – még a fiatalok esetében is. A jogalkotás előtt figyelembe kellett volna venni nemcsak a releváns kutatási tapasztalatokat, de a nemzetközi egyezményeket és standardokat is. A nemzetközi iránymutatások ugyanis nemcsak a terület szakemberei számára könnyítik meg a párbeszédet, de az egységesen elvárt és követendő utat is kijelölik a globális fejlődésből részesülni kívánó államoknak.

Minden olyan esetben, amikor gyerekekkel foglalkozó döntést kell hozni, legfontosabb irányadó dokumentumnak az ENSZ 1989-es Gyermekjogi Egyezménye tekintendő, amely kimondja, hogy minden fiatal 18 éves koráig gyereknek számít - akkor is, ha a nemzeti szabályozások ettől eltérően alacsonyabb korhatárhoz kötik a büntetőjogi felelősség megállapításának lehetőségét.

A gyermekkor ténye jogot formál számos olyan jogosítványra, amelyet minden olyan eljárásban érvényre kell juttatni, melyben gyerek is érintett. Ilyen például a gyermek mindenek felett álló érdekének (*best interest of the child*) garantálása, vagy hogy csak legvégső esetben szabad kiemelni őt a családból.

¹⁰ A Magyar Helsinki Bizottság elemzése

Az ENSZ fiatalok igazságszolgáltatására vonatkozó szabályrendszere a fent említett négy alappillért megtestesítő határozaton nyugszik: a Pekingi, Havannai és Tokiói Szabályokon, valamint a Rijádi Iránymutatásokon.

A fiatalok igazságszolgáltatásában alkalmazandó általános minimum-követelményről szóló, 1985. november 29-én kelt 40/33-as ENSZ-közgyűlési határozat (Pekingi Szabályok) lefekteti, hogy elsődleges célnak a megelőzés tekintendő, emellett az okozott érdeksérelemnek minimálisnak kell lennie, és elvárt a széles körű szociális biztonság megteremtése. Kiemeli, hogy nemcsak az elkövetett cselekmény súlyosságára kell tekintettel lenni, hanem a fiatalok szükségleteire, valamint a társadalom érdekeire is. Hangsúlyozza, hogy a szabadságkorlátozást csak ultima ratios jelleggel, és csak a mindenképpen szükséges időtartam erejéig szabad alkalmazni. Az alternatív szankciók mellett érvelnek (mint pl. a próbára bocsátás, közhasznú munka, okozott kár helyrehozása, csoportos tanácsadason való részvételre kötelezés).

Az 1990. december 14-én elfogadott 45/113-as számú ENSZ-közgyűlési határozat (Havannai Szabályok) a szabadságuktól megfosztott fiatalok védelmének szabályairól szól, és ez a dokumentum is kiemeli, hogy a szabadságvesztés csak kivételesen alkalmazandó eszköz fiatalok terheltek esetén, melyet a lehetséges minimumra kell korlátozni, és amely döntést kizárólagosan bíróság mondhat ki. Ezen felül lehetőséget kell biztosítani a döntésben foglaltaknál korábbi időpontra eső szabaddábra helyezésre is.

A fiatalkori bűnözés prevenciójával kapcsolatos szabályokat tartalmazó 45/112-es számú ENSZ-közgyűlési határozatát (Rijádi Iránymutatások) 1990. december 14-én fogadták el, amely kiemelt fontosságot tulajdonít a megfelelő szociális helyzet és oktatás megteremtésének. Osztja azt az álláspontot, miszerint a fiatalok körében elkövetett normaszegések korosztályuknak megfelelő sajátosságnak minősülnek, és melyek a megfelelő érettségi szint elérésével, ill. a felnőtté válással „maguktól elmúlnak”.

Többek között emiatt is kimondottan kontraproduktív, ha a büntetőjogi büntetés alkalmazása, illetve akár csak a büntetőeljárás megindítása révén is hagyjuk, hogy a társadalom „bűnöző” címkét ragaszthasson a fiatal terheltekre. Ez a stigmatizációs folyamat ugyanis olyan másodlagos devianciához vezethet, amely végső esetben a kriminális életpálya kialakulásában manifesztálódhat.

A Tokiói Szabályok kimondják, hogy rendelkezéseiket a minimális beavatkozás elvének (*principle of minimum intervention*) alapulvételével kell alkalmazni, és hangsúlyozzák, hogy a fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerében az általános dekriminalizálás és a minimális pönalizálás felé kell elmozdulni. A reszocializáció alapvető fontosságú a fiatalkorú elkövető életében, ennek elérésére pedig a helyreállító igazságszolgáltatási szemléletű jogkövetkezmények alkalmazása biztosítja a leghatékonyabb lehetőséget.¹¹

Az Európa Tanács (2003) 20. számú MB ajánlás a megelőzésre, a visszaesés megelőzésére, a reintegrációra valamint a reszocializációra helyezi a hangsúlyt. A fiatalkori bűnözés megoldását illetve helyes irányú kezelését az alternatív konfliktuskezelésben valamint a helyreállító igazságszolgáltatási technikákban látja. Az ajánlás szerint a fiatal elkövető elítélésének első napjától a reintegrációra kell koncentrálni, valamint¹² javasolja kiterjeszteni a fiatalkorúakra vonatkozó beavatkozási lehetőségek alkalmazását a 21 éven aluli fiatal felnőttekre is.

A fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerével kapcsolatos, teljesség igénye nélkül áttekintett nemzetközi normaanyag alapján megállapítható egy-egy kiemelt jelentőséggel bíró olyan alapelv, mint például: gyermeknek tekintendő minden 18 éven aluli fiatal, így ügyeikben ennek megfelelően kell őket kezelni; védeni kell a gyermek mindenekfelett álló érdekét; törekedni kell a stigmatizáció elkerülésére; a fiatalkorú elkövető reszocializációját a lehető legteljesebb módon támogatni kell, amely célok elérésére a közösségi szankciók nyújtják a leghatékonyabb megoldást, ebből következően ultima ratios jelleggel megengedett csak a szabadságkorlátozással- illetve szabadságelvonással járó szankciók alkalmazása.

Tekintet nélkül arra, hogy noha Magyarország nem az egyetlen, ahol a szabadságelvonás alkalmazását megalapozó ultima ratios jellegre vonatkozó elvárásokkal ellentétes nemzeti szabályozás látott napvilágot, határozott paradigmaváltás szükségeltetik a magyar igazságszolgáltatási rendszerben.

¹¹ A Magyar Helsinki Bizottság elemzése

¹² A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve – 2009, I., 457. oldal

5. Az alternatív szankciók dilemmája: kontroll vagy támogatás?

A kriminológia és a büntetőpolitika viszonyában három nagy téma tartozik szorosan egybe: a felelősség, a kezelés (nevelés) és a szabadság kérdése. A bűn, a bűnüldözés és a megelőzés viszonya, illetve a bűncselekmény magyarázata és az arra válaszul adott reakciók a szerint alakulnak, hogy a bűnelkövetést miként fogjuk fel: ha a társadalmi viszonyok illetve feszültségek közvetlen következményeként értelmezzük, akkor nyilvánvaló feladat a depriváció megszüntetése, a szociális rendszer megerősítése. Ha egyéni determinizmusra vezetjük vissza¹³, vagy genetikusan kialakult, kezelhetetlen hibaként fogjuk fel, akkor a kezelőrendszert az ártalmatlanná tétel (neutralizáció) elve alapján kézenfekvő alakítani. Ha esetleg betegségként értelmezzük, akkor a pszichoterápiás kezelés tűnik célszerű megoldásnak. A „Miért büntetünk?” dilemmája tehát szoros összefüggést mutat a „Hogyan büntetünk?” kérdésével.¹⁴

A bűnözéskontroll adekvátnak tűnő eszközeit ezek az oksági elméletek határozzák meg. Az aktuális kezelőrendszer mindig valamilyen vezérelvül szolgáló teóriára alapul, ám amikor az ideológia hitelét veszti, abban a pillanatban megkérdőjeleződik az adott elméletre alapozott büntetőpolitika gyakorlata is. (Lásd: amikor az 1970-es években ismét megemelkedett a fiatalok bűncselekményekben való részvételi aránya, visszatérően a klasszikus bűnfelelősségi elvekhez, szigorítottak az alkalmazandó szankciókon.)

A kriminálpolitika folyamatosan változó fogalom és tevékenység, aminek eszközrendszerét az uralkodó kulturális és etikai nézetek, a kialakult társadalomkép határozza meg. Minden kor kriminálpolitikája értékválasztáson alapul. Napjaink bűnözéskezelési rendszerében a legnagyobb feszültség a helyreállító és a klasszikus büntetőjogi megoldások között húzódik; az elmúlt évtizedek bűnügyi reformmozgalmai mind a represszió-humanitás ellentétes felfogására alapuló ideológiai körül játszódtak.

Adott vezérlő elv választása a büntetőpolitika felfogását tükrözi az igazságszolgáltatás szerepéről és a büntetés céljáról. A kriminológiának azonban nem feladata a kriminálpolitika céljainak meghatározása. Viszont kutatásai segítségével képes orientálni az

¹³ Kerezi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája, 19. oldal

¹⁴ Kerezi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája, 193. oldal

igazságszolgáltatást eszközrendszerének kialakításában, amely eszközökkel a célok elérhetők.¹⁵

Annak ellenére, hogy azok a kutatások, amelyek a bűnözés egyén oldaláról történő megközelítését vizsgálták, számos eredményt hoztak, mégsem sikerült a büntető igazságszolgáltatás gyakorlatára befolyással bírniuk. Sőt: csak a szigorúbb büntetőpolitika igazolására használták ezeket az eredményeket. A kriminológia kutatási eredményei és a bűnözéskontroll eszközei között tehát nem koherens az összefüggés.¹⁶

Napjainkban a konzervatív és liberális ideológia között furcsa paradoxon feszül, hiszen míg a konzervatív gondolkodók úgy vélik, hogy az elkövetőt egyéni felelősség terheli tettéért, és míg a liberálisok úgy gondolják, hogy a bűnözés társadalmi produktum, addig mindkettő megközelítés egyformán azt vallja, hogy a szabadságvesztésnek alkalmas a visszatartó ereje, hiszen gyakori alkalmazása bizonyítja, hogy „a bűnözés nem éri meg”, emellett elfogadják azt, hogy így sikeresen el lehet szigetelni a „bűnösöket” az „ártatlanoktól”. Ezen ellentmondásosság miatt azt lehet mondani, hogy a világban alakuló büntetőpolitikák trendjeinek iránya egyelőre nem mutat egyértelmű képet.

5.1. A helyreállító igazságszolgáltatás: az új konszenzus megteremtésének lehetséges eszköze?

A restauráció helyreállítást, helyrehozást jelent. A resztoratív igazságszolgáltatás - mint ahogyan azt a neve is sejteni engedi – helyreállító igazságszolgáltatási elemekkel operál, így juttatva érvényre azt a reformgondolatot, mely szerint esélyt kell adni a nevelhetőségnek és a megelőzésnek.¹⁷

A megtorlási illetve a rehabilitációs büntető igazságszolgáltatási modell mellett a resztoratív igazságszolgáltatás egy harmadik típusú elvet képvisel.

¹⁵ Kerecsi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája, 47. oldal

¹⁶ Kerecsi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája, 42. oldal

¹⁷ A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve – 2009, I., 447. oldal

A megtorlási modell arra épít, hogy az elkövetőnek az általa elkövetett bűncselekmény miatt megérdemelt büntetésben kell részesülnie, tettei miatt bűnhődnie kell. A rehabilitációs ideológia ezzel szemben szinte kizárólag abban gondolkodik, hogy az elkövető reintegrációja megvalósulhasson. A helyreállító igazságszolgáltatás abban különbözik az előbbi kettő paradigmától, hogy a bűncselekményt személyek között létrejövő problémaként értelmezi, melyben a tettes felelősségvállalással tartozik bűncselekményével a sértettnek okozott anyagi és nem anyagi kárért. Ez a reláció indokolja azt, hogy a sértett is részesévé váljon a helyreállító igazságszolgáltatási folyamatnak, hiszen a helyreállítás éppen ezeknek az okozott sérelmeknek a jóvátételére irányul. Nils Christie új szemlélettel definiálta a bűncselekményt: *„a bűncselekmény olyan interperszonális konfliktus, amely zavart, károkat és sérelmet okoz az emberi kapcsolatokban, és ez a konfliktus a bevont érintettek tulajdona. A bűncselekmény tehát nem más, mint az emberek és az emberi kapcsolatok megsértése”*. Ez a felfogás pontosan indokolja azt, hogy a konfliktus megoldását a jóvátétel kereteiben képzelik az irányzat képviselői.¹⁸ Nils Christie fogalmazta meg azt a problémát is, miszerint a formális büntető igazságszolgáltatás elveszi a konfliktust a sértettől és az elkövetőtől, pedig ez a konfliktus az „övék”. Morvai a következő érdekes szempontra mutatott rá: *„a jogrendszer szinte infantilizálja [az elkövetőt], hiszen nem neki kell megoldani konfliktusát, hanem helyette oldják meg >mások< [...] felmenti őt a bűncselekménnyel összefüggő emberi viszonyal való szembesülés kötelezettsége alól, majd elítéli, mégpedig olyan szankciót alkalmazva, amely ezzel az emberi viszonyal semmilyen összefüggésben nincs”*.

A „helyreállítás” tehát nem kizárólagosan arra koncentrál, hogy a bűnösséget az eljárás végén a bíró kimondja, hanem arra is, hogy az elkövető felelősséget vállaljon, vállalja kötelezettségeit a bűncselekménnyel okozott károk jóvátételére, illetve hogy a cselekmény következtében a megbomlott kapcsolatokat „restaurálja”.

A részvételi demokráciára épülő társadalmakban szükséges azonban hangsúlyozni azt, hogy a közösségben végrehajtott szankciók esetében a felelősség, illetve még pontosabban a felelősségvállalás a nyomatékos elem, és nem az elkövető megszégyenítése. Braithwaite „befogadó megszégyenítés” (*reintegrative shaming*)-ről beszél, mely fogalommal azt érzékelteti, hogy a közösség a cselekmény miatt érzett felháborodását úgy is kifejezheti, hogy az egyben nem jelenti azt is, hogy az elkövető személyt elutasítják. Ennek a Braithwaite szerint megfogalmazott megszégyenítésnek vagy megszégyenülésnek mind az elkövetőben, mind a közösségben el kell, hogy érje célját – ehhez pedig a megfelelő intézményrendszer kialakítása szükségeltetik. Bármennyire emeljük is ki azonban a *szégyennek* a reintegratív

¹⁸ A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve – 2009, I.

voltát, tudnunk kell, hogy ezzel az érzéssel az elkövető egyedül marad - ezért kell a hangsúlyt inkább a felelősségvállalásra, és nem a megszégyenülésre helyezni. A tettes cselekménye következtében ráháruló jótállási kötelezettségének elismerése eredményezheti csak az okozott károk tettes általi reparálását. Felelősség azonban mindkét oldalt terheli: a bocsánatkérés nem elég önmagában a probléma valódi lezárásához, a közösségnek tudnia is kell ezt a megbánást *elfogadni és megbocsátani*.

De nem csak ebben különbözik a helyreállító szemlélet a „hagyományos” igazságszolgáltatástól. A hagyományos felfogásban a *bűn* egy olyan kivételes cselekmény, amelynek nincsen köze a hétköznapi konfliktusokhoz. Éppen ezen oknál fogva a bűnelkövetésért járó büntetés is mintegy „felülről”, a bírói pulpitus tetejéről érkezik. Talán ezért tudja sok ember a *büntetést* csak „purgatóriumi szenvedésként” elképzelni. Ha ezen a gondolatmeneten haladunk tovább, arra a meglátásra juthatunk, hogy a hagyományos büntető igazságszolgáltatás a keresztény ideológia szerint működik: az ítélet kimondására hivatott közvetítő személy (pap vagy bíró) értékelve a tettet ítéletet hoz. Kétségtelen viszont az a tény, hogy a keresztény vallás hisz a *bűnbánatban*, amely a *bűnbocsánat* elnyerését eredményezheti. Hisz ebben mindazért, mert az az alapfeltételezése, hogy a bűnbocsánatért esedező valóban megbánta tettét, és szeretné elnyerni a bűnbocsánatot. Úgy látszik, hogy ez az „elő-feltételezés” hiányzik a hagyományos büntető igazságszolgáltatásból, és inkább „elő-ítélet”-et alkalmazva kemény büntetésekkel kívánja súlytani a „bűneit megbánni nem akaró” tettet. A helyreállító igazságszolgáltatás újdonsága éppen abban rejlik, hogy olyan eszközöket próbál igénybe venni, amelyek - optimális esetben - erősítik a bűnös személyben azt a szándékot, hogy őszintén bocsánatot kérjen és kívánja a megbocsátást.

Duff szerint a helyreállító igazságszolgáltatás elsősorban a jogsértő és az általa elkövetett bűncselekmény közötti kapcsolattal foglalkozik, középpontjában tehát nem a bűncselekmény okozatára, hanem magára a jogsértő személyre összpontosít. A központi orientáció tehát arra irányul, hogy az elkövetőben felébresszék azt a felismerést, hogy mit okozott cselekményével, és hogy felkeltsék benne a helyreállítás szándékát. Duff szerint ugyanis csakis ez a folyamat képes arra, hogy az elkövető viszonyulása megváltozzon - nemcsak a sértett, de a közösség irányában is. (Ez a felfogás közeledni látszik a rehabilitáció eszméjéhez.)

Amint a fentiekben erről már szó esett: a megbocsátást nemcsak a tettesnek kell akarnia, hanem szükséges hozzá a közösség megbocsátani való készsége is – mindkét „fél”-nek

kívánnia kell a megbomlott rend helyreállítását. Megbocsátás nélkül tehát mit sem ér a megbánás. Így a felek közötti kiegyezés nem csupán arra szorítkozik, hogy a materiális károk megtérítésében megegyezzenek (- a sértetteknek sokszor a büntetéshez való viszonyulásukban nem is az anyagiakban történő jóvátétel, hanem az elkövető által tanúsított megbánás a fontosabb elem-), hanem van ennek a megegyezésnek egyfajta konfliktuselsimító vetülete is, amely a megbékélésben nyilvánul meg.

Láthatjuk: a helyreállító igazságszolgáltatás a bűnözést társadalmi kontextusban vizsgálja, megközelítése pedig a fennálló problémák megoldására, illetve egyáltalán azok megelőzésére irányul. A konfliktus rendezésébe azokat a feleket vonja be, akiket az a leginkább érint (elkövető, sértett, de ide számítja a közösséget is).

Tény, hogy a világban a helyreállító igazságszolgáltatásnak rengetegféle formája létezik, azonban az is tény, hogy a resztoratív szemlélet marginális helyzete miatt a formális büntető igazságszolgáltatás működésére csak elhanyagolható mértékű hatást gyakorol. Míg korábban - elsősorban Howard Zehr – azt hangsúlyozták, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás fel fogja váltani a hagyományos büntetőjogi eszközök alkalmazását, addig manapság inkább az a felfogás nyer teret, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás (mint újfajta megközelítés és mint alternatív eszközök tárháza) olyan katalizátorként működhet, amely a jövőben alapvetően befolyásolni illetve orientálni tudja a bűnözéskezelő szervezetek gyakorlatát.

Az alternatív eszközök térhódítása viszont csakis addig a határig lehet indokolt, ameddig azok nem jelentenek veszélyt a büntetőjog lényegi sajátosságaira. Ezek az új megoldások nem eredményezhetik azt, hogy visszatérjen a magánbosszú, illetve hogy a bíró túlságosan is kiterjesztett diszkrecionális jogköre következtében az igazságszolgáltatás elfogultan működjön. Arra ugyan számítani lehet, hogy az enyhébb súlyú bűncselekmények elbírálásánál a resztoratív szemléletű szankciók fel fogják váltani a hagyományos büntetőjogi eszközöket, arról viszont szó sincs, hogy a súlyos megítélésű bűncselekmények esetében ne a formális igazságszolgáltatás keretein belül működjön továbbra is a bűnözés kezelése (kettős nyomtávú büntetőpolitika)¹⁹. Tehát noha elmondható az, hogy egyes speciális eljárásokban az alternatív szankciók helyettesíthetik a létező eszközök egynéhány fajtáját, alapvetően viszont az a jellemző, hogy ezek az új szemléletű eszközök a működő igazságszolgáltatási rendszer „kiegészítésére” alkalmasak. Erre abból is következtetni lehet, hogy a nem sikeresen alkalmazott alternatív eszközök esetében a formális büntető igazságszolgáltatás visszaveszi az

¹⁹ A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve – 2009, I., 79. oldal

ügy további elbírálását, és hagyományos szankcióval (ti. többnyire szabadságvesztéssel) sújtja az elkövetőt. Ebből az következik, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás eszközrendszere nem a formális megoldások helyettesítésére hivatottak, hanem arra, hogy a formális büntető igazságszolgáltatási rendszer megújuljon, szemléletét átalakítsa.

5.2. Resztorativitás a fiatalkorúaknál

Pate és Peachey (1998) kutatásai megállapították, hogy az egyes országok illetve programok között nincs különbség a fiatalkorúak ügyeiben alkalmazott helyreállító igazságszolgáltatási eszközöket megalapozó filozófiák tekintetében. Eltéréseket annyiban észleltek, hogy kik végzik a mediációt (kormányzati vagy civil szervezetek), hogy az eljárásba a szülőket és a közösséget milyen mértékben vonják be, illetve, hogy egyes programok egy része a sértett és az elkövető érdekeinek egyenrangú figyelembe vétele helyett inkább az elkövető szükségleteinek kielégítésére koncentrálnak.²⁰

A tapasztalat azt mutatja, hogy az eljárás valódi alternatíváját a lehető legkisebb állami intervenció és a lehető legteljesebb közösségi szupervízió adja. Ezt támasztja alá egy Angliában és Walesben folytatott feltáró jellegű program is, amely azt vizsgálta, hogy a törvénnyel összeütközésbe kerülő fiatalok esetében milyen reakció, kezelés, beavatkozás sikeres. A vizsgálat megállapításai szerint az ilyen, minimális állami - maximális közösségi jellegű beavatkozás csökkentette a büntető igazságszolgáltatás rendszerébe (vissza)kerülő fiatalok számát. A nemzetközi dokumentumokban is hangsúlyozott alternatív szankciók hatékonyabbak a társadalmi reintegráció növelése - visszaesési arányok csökkentése tekintetében, így – közvetve – a helyreállító igazságszolgáltatás eszközrendszere a szabadságvesztés visszaszorítását is szolgálja.

Ezek a tapasztalatok alátámasztják azokat az elméleteket, amelyek szerint a túlzott és büntető jellegű állami reakciók konzerválják a bűnözői identitást - amely a nagyon nehezen letéríthető kriminális életpályára állítja rá a gyerekeket –, és akik pedig amúgy kinőnék a kriminális devianciát.

Különböző empirikus kutatások azt is bizonyították, hogy az állami büntetőreakciók a társadalom különböző rétegeiben nem egyformán érvényesülnek, és hogy a már eleve

²⁰ Kerezsi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája, 259. oldal

marginalizálódott családok gyermekei sokkal nagyobb arányban részesülnek az állami beavatkozások punitív eszközeiből, mint a jobb és rendezettebb családi háttérrel rendelkező társaik.

Az alkalmazott szankciók esetében arról sem szabad elfeledkezni, hogy milyen üzenetet közvetít az a közösség egy gyereknek, amelyik a szabadságelvonást látja a legjobb megoldásnak a problémák kezelésére („rossz vagy”, „nem vagy közénk való”...) A gyerekek igen érzékenyen reagálnak a környezet - nemcsak ilyenfajta, hanem életkori sajátosságuknál fogva mindenféle – visszacsatolására, és a bűnöző múltjának a stigmájával a fejében nagy valószínűséggel sodródhat a társadalom periferiájára. Amint a gyerek maga is elkezdli önmagát bűnözőnek tekinteni, kiesik az oktatási rendszerből, így leértékelődik a munkaerőpiacon, amely egész életére rányomja a hátrányos megkülönböztetés jelzőjét.

A társadalom védelmeként megfogalmazódó kollektív érdek tehát nem az, hogy meghatározott időre kivonjuk a forgalomból azokat az „elemeket”, amelyek zavarják a mindennapi élet problémamentességét, hanem hogy hosszútávon gondolkodva a kriminális devianciával érintett egyének-csoportok kapcsolatait-helyzetét próbáljuk meg megoldani. Az ilyenfajta megelőzés illetve a közösségi alapú szankciók alkalmazása nemcsak gyorsabb és hatékonyabb, mint a hagyományos büntető igazságszolgáltatás, de költségkímélőbb is.²¹

²¹ Gyurkó Szilvia: Szobafogság – avagy a szabadságelvonással járó szankciók helye és szerepe a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásában

6. A helyreállító szemléletre építő modellek Európában

A büntetések és intézkedések alapvetően négy csoportba sorolhatók az európai országok szankciórendszerében: 1. pénzbüntetés, 2. szabadságelvonással nem járó szankciók, 3. felfüggesztett szabadságvesztés, 4. végrehajtandó szabadságvesztés.

Az alternatív szankciókészlet kevés országban azonos, ráadásul a helyzetet bonyolítja, hogy néhány alternatív szankciót egyes országokban a büntetés-végrehajtás során is lehet alkalmazni.

Pénzbüntetést leggyakrabban a nyugat-európai országokban alkalmaznak, Dél-Európában pedig a pénzbüntetés mellett a felfüggesztett szabadságvesztés jellemző. Ugyanakkor az egyéb alternatív szankciók helyét általában a felfüggesztett szabadságvesztés „tölti ki” Európa kelet-közép, dél-kelet valamint a baltikumi régióiban. Ennek egyik nyomós oka lehet, hogy adott országok még nem kellően fejlesztették ki az alternatív büntetési formákat szankciórendszerükben, illetve hogy az effajta szankciók tartalmáról és céljáról nem szerez tudomást az „átlagpolgár”. Ez közvetve erősítheti a szabadságvesztés alkalmazási gyakoriságát. Ennek a tendenciának a megváltoztatásához több követelmény is megfogalmazódik, melyek közül legfontosabbnak említendő, hogy váljon átláthatóvá a büntető hatalom gyakorlásának rendszere. Ez az elvárás nemcsak az elkövető jogainak biztosítása/korlátozása, de a visszatartó hatás növelése érdekében is megfogalmazódik, továbbá azért, hogy az adófizető állampolgárok láthassák, hogy az állam büntető igazságszolgáltatási rendszerét milyen színvonalon valamint milyen hatékonysággal működteti.²²

6.1. Diverzió Ausztriában a jóvátétel elősegítése érdekében

Az osztrák helyreállító igazságszolgáltatás központi eleme az áldozat-elkövető mediáció, mivel a jogszabály szerint az intézkedés lényege a helyreállítás, illetve a szimbolikus jóvátétel (különösen az őszinte bocsánatkérés).

Mediációt az ügy ügyészi szakba kerülése után lehet kezdeményezni. Ilyen esetben mediátorokhoz kerül az ügy, akik később jelentést írnak az ügyésznek vagy a bírónak az

²² Kerezi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája, 243. oldal

eljárás eredményéről. Amennyiben a mediáció sikeres, a büntetőeljárás megszűnik; ha eredménytelen, folytatódik.

A mediációs ügyeket egy országos hatáskörű nonprofit szervezet, a *Neustart* irányítja²³, ami differenciált eszközöket biztosít a végrehajtáshoz, és ahol a magas szakmai színvonalért jól képzett mediátorok felelnek.

Többek között a női menedékházak által gyakran megfogalmazott kifogás azonban, hogy a zaklatásos és családon belüli erőszakos ügyek, ismétlődő jellegüknél fogva, nem alkalmasak mediálásra.

„Rossz gyakorlat” Ausztriában, hogy az olyan esetekben, ahol az áldozat-elkövető szerepek nem válnak el egyértelműen (pl. utcai verekedések), az ügyészség gyakran anélkül rendeli el a mediációt, hogy a tényállást tisztázná. Ennek eredményeként a jogos védelmi helyzetben lévő (sérülést okozó) sértett elkövetőnek is minősül a mediáció során.

6.2. A mediáció enyhítő körülményként való figyelembe vétele a büntetés kiszabásánál Lengyelországban

Lengyelországban a kilencvenes évek elején kezdtek el a mediáció iránt érdeklődni, főként annak érdekében, hogy a büntetőpolitika új típusú válaszokat adhasson a fiatalok bűnözésére, és jobban szolgálja az áldozatok érdekeit.

Eleinte kizárólag a vádemelést megelőző szakaszban, esetleg a bírósági szakasz legelején lehetett mediációt alkalmazni, majd egy 2003-as jogszabály-módosítás eredményeként lehetővé vált a büntetőeljárás valamennyi szakaszában az eszköz igénybevétele.

Mivel a felek között létrejövő megállapodás a büntetőeljárás során eljáró szervek válláról számos feladatot levesz, az eljárás gyorsan és költséghatékonyan tud lefolyni. Emellett előny, hogy az alkufolyamat eredményeként a terhelt némi befolyással bírhat a döntésre, és így enyhébb ítéletet is kaphat, továbbá a sértett kára is nagyobb eséllyel térül meg.

²³ A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljárásban Konferenciakötet, 113. oldal

6.3. Helyreállító igazságszolgáltatási programok Görögországban

A hatályos görög jogszabályok az áldozat kárának megtérítésére több lehetőséget is biztosítanak. Az elkövető az ellopott dolgok visszaadására, pénzbeli kártérítés megfizetésére vagy a kár egyéb módon történő jóvátételére kötelezhető.

A feljelentés mellett a sértett polgári jogi (kártérítési) igényét önálló polgári perben vagy akár a büntetőeljárásban is érvényesítheti a terhelttel szemben.

Az elkövető megbánása és az áldozatnak okozott kár teljes helyreállítása esetén a büntethetőség megszűnik; részleges helyreállítás (kártérítés) esetében pedig a büntethetőség arányosan szűnik meg.²⁴

Az ilyen jellegű helyreállító intézkedések inkább a kártérítésre és a súlyosabb büntetések elkerülésére koncentrálnak, ahelyett, hogy a békéltetést állítanák a középpontba. Kérdésként merülhet fel, hogy a sértett kompenzációja, a fiatalok elkövető támogatása, vagy esetleg egyéb célnak kell-e vezérelnie a resztoratív szemléletet...

6.4. „Fiatalok szerződése” Dániában

Ez a szankció a 18 éven aluli elkövetőkkel szemben alkalmazható, mint a vádhalasztás egyik formája. A szerződéskötés kötelezettségvállalás, melyet a fiatalok és szülei is aláírnak. A fiatal elkövetőnek még arra is van lehetősége, hogy befolyásolja a szerződés tartalmát. Amennyiben a szerződésben foglaltakat az elkövető folyamatosan teljesíti (pl. iskolába jár, kapcsolatot tart felnőttkori tanácsadójával, meghatározott szabadidős tevékenységi foglalkozáson részt vesz, stb.) az ügyész nem emel vádat. Amennyiben viszont a fiatal megszegi a magatartási szabályokat, illetve ha 3 évi szabadságvesztéssel büntetett cselekményt követ el, akkor akár szabadságvesztés is alkalmazható.²⁵

6.5. Diverzió az angolszász rendszerekben

²⁴ A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljárásban Konferenciakötet, 141. oldal

²⁵ Kerezsi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája, 165. oldal

A harmadlagos prevenció megtestesítő elterelés az eljárást gyorsító hatáson kívül egyfajta többletcélt is feltételez: az elkövető további bűnelkövetői hajlandóságának mérséklésére kell irányulnia – nem véletlen, hogy a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási rendszerében alakultak ki a diverzió első formái.

Az angolszász rendszerekben az elterelés három formája ismeretes: 1. figyelmeztetési rendszer (Angliában és Wales-ben), 2. a családi csoportkonferencia és figyelmeztetés rendszere (Új-Zélandon), illetve 3. gyermekmeghallgatási rendszer (Skóciában).

A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási rendszerébe illeszkedő fenti három modell a reakcióeszközök alkalmazásának fokozatosságára épít.

Wales-ben és Angliában 56%-át, Új-Zélandon 61%-át, Skóciában pedig 59%-át terelik el a fiatalkorúaknak.²⁶

Ezeket felül Svájcban, Hollandiában, Skóciában, Finnországban és Norvégiában is igen magas hatásfokú modellek működnek, amikre jelen dolgozat nem tér ki részletesen.

²⁶ Kerecsi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája, 226. oldal

7. Resztoratív elemek a fiatalkorúak büntető jogalkalmazásában Magyarországon

A büntetés fontos céljai közt megjelenő *nevelés* csak a fiatalkorúakra vonatkozó speciális szabályok között jelenik meg a Btk. VII. fejezetében, a 108. § (1) bekezdésében: „*A fiatalkorúval szemben alkalmazott büntetés vagy intézkedés célja elsősorban az, hogy a fiatalkorú helyes irányba fejlődjék, és a társadalom hasznos tagjává váljék.*” Ugyanez a szakasz azt is kimondja, hogy szabadságelvonással járó büntetést csak abban az esetben szabad eszközölni, amikor a reintegráció más módon nem érhető el. Kissé érthetetlennek tűnik, hogy az elítéltek között nem ritkán megjelenő erőszakos viselkedési formákhoz alkalmazkodó fiatal hogyan lenne képes „helyes irányba fejlődni”, illetve szabadulásakor hogyan tudna reszocializálódni társadalmunkba... Ha egy olyan személyt, akinek a cselekedete azt sugallja, hogy nem képes saját életét irányítani, összezárunk más, szintén „életképtelen” emberrel, az természetesen növeli benne a feszültséget. Dühös lesz, amiért elveszük tőle a lehetőséget, hogy ő maga tervezhesse életét, és ezért szinte bizonyossá válik, hogy amikor ez az ember szabadul a börtönből, veszélyesebb lesz, mint mielőtt bement volna oda.²⁷ Disszonánsnak tűnik tehát az a törekvés, hogy egy deviáns fiatalot deviáns fiatalok között próbálnak nem deviáns életre szocializálni.²⁸ Dénes Veronika, a Pesti Központi Kerületi Bíróság fiatalkorúakkal foglalkozó bírójának is úgy gondolja, hogy „a büntetés-végrehajtási intézet nem alkalmas arra, hogy fiatalokat neveljen, nem erre van berendezkedve.” A társadalomtól hosszabb időre elkülönített „kis szörnyetegek” „nagy szörnyetegként” térhetnek oda vissza, miközben a sértett nem számíthat semmire...

Az alábbiakban többek közt az kerül részletesebb kifejtésre, hogy miként tudja a sértetteket kárpótolni a büntetőjog, illetve milyen formákban valósulhat meg a résztoratív szemlélet a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásában.

²⁷ Kerecsi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája, 71 oldal

²⁸ Kriminológiai Közlemények 64.

7.1. Resztorativitás az eljárás során

A fiatalkorúak elleni büntetőeljárás helyreállító jellege akkor valósul meg, ha a résztvevő vádlottakra nevelő hatást gyakorol, illetve a sértettnek valamiféle elégtételt képes nyújtani. A terhelt vonatkozásában azonban erről a Büntetőeljárás törvény egy paragrafusa rendelkezik csupán: Be. 447.§ (1) *„A fiatalkorúval szemben az eljárást az életkori sajátosságainak figyelembevételével, és úgy kell lefolytatni, hogy az elősegítse a fiatalkorúnak a törvények iránti tiszteletét.”*

A büntetőeljárás szabályok értelmében kizárólagos illetékesség dukál a fiatalkorúak bíróságának, illetve a fiatalkorúak kijelölt bírójának, ügyészének. Ez a kizárólagos illetékesség viszont nem azt jelenti, hogy ezek a bírók csakis fiatalkorúak ügyeit tárgyalják. Ez azért jelent problémát, mert ha többi ügye folytán nem tudja az első tárgyalást olyan határidőben kitűzni, hogy a törvényben nevesített nevelő hatás érvényre juthasson (az is előfordulhat, hogy az elkövetéstől számított 2-4 év múlva kezdik tárgyalni az ügyet...), a fiattól elvárt törvénytisztelet nem tűnik reális követelménynek. A Büntetőeljárás törvényben biztosított soronkívüli eljárás (Be. 64/A.§) is csak akkor jöhet számításba, ha kiskorú sérelmére követnek el a törvényben taxatív felsorolt bűncselekményeket, illetve ha a kiskorú sértett érdeke a büntetőeljárás mielőbbi befejezését indokolja. Ezért aztán, ha kiskorú sértettje nincs az ügynek, csak akkor folytatható le az eljárás soron kívül, ha a fiatalkorú vádlott előzetes letartóztatásban van.

Megoldást jelenthetne, ha olyan bíróságok járhatnának el, amelyek valóban kizárólagos hatáskörrel bírnak és *kizárólag* fiatalkorúakkal kapcsolatos ügyeket tárgyalnak. Ilyen bíróság működik például Svájc Genf kantonjában, Németországban, Ausztriában, illetve családjogi hatáskörrel bővítve Franciaországban is.

A kizárólagos hatáskörrel rendelkező bíróságok szükségességét húzza alá, hogy az elhúzódó eljárások miatt a terhelt sok esetben elesik a csak fiatalkorúakkal szemben alkalmazható javítóintézeti nevelés lehetőségétől, ugyanis ez 19 éves korig rendelhető el, és sajnos nem ritka, hogy az ítélethozatal idején a fiatal már betöltötte a 18-19. életévét...

7.2. Az előzetes letartóztatás

A fiatalkorúakkal szemben alkalmazható kényszerintézkedések közül csak az előzetes letartóztatás kapcsán fogalmaz meg a jogalkotó speciális szabályokat. Az általános okokon kívül (szökés, elrejtőzés, szökéskísérlete, újabb büntetőeljárás megindulása, eljárás megghiúsításának veszélye, előkészített, megkísérelt bűncselekmény befejezésének, újabb bűncselekmény elkövetésének veszélye) csak akkor van helye az előzetes letartóztatás elrendelésének, ha ezt a Be. 454. § (1) bekezdésében megfogalmazódó *különös tárgyi súly* indokolja a bűncselekménynek. Gyakorlati szempontból vizsgálva ez amolyan „gumiszabálynak” tűnhet, hiszen a *különös tárgyi súly* igen tág keretek között értelmezhető. Vegyük példának a legsúlyosabb bűncselekmények egyikét, az emberölés esetét, amit ha erős felindulásban követnek el, a terhelt adja fel magát, nem kell tartani újabb bűncselekmény elkövetésétől, stb., nem feltétlen célszerű az előzetes letartóztatás elrendelése, míg ezzel szemben például bizonytalan családi háttérrel, befolyásolható személyiséggel rendelkező lopást elkövető esetében, akinél adott esetben reális esély adódik a bűnismétlésre vagy a szökésre, ez a beavatkozás indokoltnak látszana. Ez utóbbi példa az általános elrendelési okoknak ugyan megfelel, azonban a *különös tárgyi súly* többletelem követelménye hiányzik, és így nem adódik mód az elrendelésre.

Jelenlegi rendszerünkben nincs lehetőség a fiatalkorú kriminogén mikrokörnyezetéből való azonnali kiemelésére (család, gyermekotthon, aminek vagy gyenge a megtartó ereje vagy maga okozza a kriminalizálódást), pedig erre az intézkedésre azért lenne szükség, mert a milieu-ártalom következtében valós a bűnismétlés kockázata. Ez kényszerintézkedés formájában megnyilvánuló előzetes intézkedésként működhetne, amit a fiatalkorú érdekében hoznának. Az ilyen védőintézkedést javítóintézetben lehetne foganatosítani, ahol biztosítható lenne a fiatal terheltek nevelése.

2007 óta hasonló jellegű intézkedésnek van helye Svájcban az azonnali kiemelésre okot adó esetekben, amit nevelőszülőknél, zárt intézetben vagy terápiás intézetben lehet végrehajtani.²⁹ Érdemes lenne Magyarországon is hasonló védő célzatú ideiglenes intézkedés bevezetése, hiszen a megelőző-nevelő elem így jobban érvényesülni tudna.

7.3. Diverziós lehetőségek – vádhalasztás és mediáció

²⁹ Kriminológiai Közlemények 66.

A törvény által biztosított diverzió „...a bírói bűnösségmegállapítást megelőzően – a formális büntetőeljárástól való olyan elterelés, amely a gyanúsított nem büntetőjogi programban való részvételéhez vezet. Főleg fiatalok ügyeiben növekvő népszerűségét az indokolja, hogy a kisebb súlyú bűncselekmények eseteiben elősegíti az ügyek gyorsabb és csekélyebb költségkihatásokkal járó intézését, egyúttal a sértett érdekeinek sikeresebb érvényesítését.” (Lőrincz 1992)

7.3.1. A vádemelés elhalasztása

Az ügyész ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekmény esetén, amennyiben a vádemelés feltételei fennállnak, egy évtől két évig a vádemelést elhalaszthatja. Ez a fiatal helyes irányú fejlődése érdekében történik, azonban az ügyész döntésének meghozatala előtt pártfogó felügyelői vélemény beszerzését rendeli el.

Az egy-két évig terjedő idő alatt a fiatal pártfogó felügyelet alatt áll, és ezen időszakban az ügyész által meghozott magatartási szabályok betartására illetve kötelezettségek teljesítésére kötelezett. Ilyen előírás lehet, hogy a fiatal térítse meg a kárt a sértettnek, a jóvátételt másképp biztosítsa, gyógyító kezelésen vegyen részt, stb. Ezek közül többet is, illetve ezeken kívül mást is megállapíthat az ügyész, és ezek megtartását a pártfogó ellenőrzi-segíti.

7.3.2. Mediáció (közvetítői eljárás)

A büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről a 2006. évi CXXIII. törvény rendelkezik, amelyről a Be. a következőket állapítja meg: a büntetőeljárás tartama alatt a gyanúsított vagy a sértett indítványára indítható olyan eljárás, amelyhez a felek önkéntes hozzájárulása szükséges, és amelyet kizárólag személy elleni, közlekedési, illetve vagyon elleni, ötévi szabadságvesztéssel nem súlyosabban büntethető bűncselekmények esetében lehet alkalmazni.

A „fiatalnak” mondható jogintézménnyel kapcsolatosan különféle viták merültek föl, példának okáért, hogy vajon csak az alapozhatja-e meg a mediációt, ha az elkövető a vádemelésig beismerő vallomást tett. Nem lehet azonos annak a fiatalnak a személyisége, akit órákkal-napokkal az elkövetés után hallgatnak ki, és annak, aki (tekintettel a bíróságok ügyterhére, akár 2-4 évvel később) a bírósági tárgyaláson terheltként vesz részt. Valóban

ésszerű, hogy ennyi idő elteltével a már akár félérett fiatal nem értékelheti át korábbi tettét, nem vállalhatja a felelősséget érte, és nem szembesülhet a sértettel, csak azért, mert élt esetleg a törvény által neki biztosított hallgatás jogával - amivel tehát bűnösségére sem nyilatkozott?

Nehezen értelmezhető a legfeljebb ötéves szabadságvesztéssel fenyegetettség esetére szóló alkalmazhatósági feltétel is, ugyanis fiatalkorúval szemben kiszabható büntetés alsó határa egy hónap, legmagasabb tartama – 16 éven aluli elkövetők esetében – öt év; ennél szigorúbb büntetéseket csak a 16. életévüket betöltött és a súlyosabb bűncselekményeket elkövető fiatalok esetében lehet fogatosítani. Míg a fiatalkorúak ellen kiszabható büntetések tehát lényegesen alacsonyabbak, addig a mediációra bocsátásra azok az absztrakt büntetési tételek az irányadók, amik a különös részben szerepelnek.

A fiatalok által leggyakrabban elkövetett bűncselekmény, a rablás, így eshet tehát a mediációra bocsáthatóság tárgykörén kívül, hiszen a kiszabható büntetés nagysága ezt kizárja. A többnyire a kortársak mobiltelefonjára vagy MP3 lejátszójára elkövetett rablások sértettje így maradhat kártalanítás nélkül, legfeljebb a feldolgozatlan élmény marad meg benne, valamint az elkövető „részesül” a hosszú és költséges büntetőeljárásból, illetőleg a felfüggesztett vagy végrehajtandó szabadságvesztésből.

Szintén kifogásolható az a törvényi megszorítás, hogy a mediációnak csak vagyon elleni, személy elleni és közlekedési bűncselekmények esetében van helye: a fiatal elkövetők körében szintén gyakorta előforduló garázdaság (buszmegállók szétzúzása, utcai verekedések, stb.) esetében nem lehet az ügyet közvetítői eljárásra utalni, mivel a bűncselekmény jogi tárgya a köznyugalom ellen irányul. Még akkor sincs lehetőség a mediálásra, ha az elkövetési magatartást tanúsító (a fent felsorolt bűncselekményekhez hasonlóan) más személyeknek sérülést, illetve rongálást vagy vagyoni sérelmet okoz.

7.4. A Btk. szankciórendszere

7.4.1. Az intézkedések:

7.4.1.1. Javítóintézeti nevelés

Ez az egyetlen olyan intézkedés, amely kizárólag fiatalokkal szemben rendelhető el, azonban azt, aki a 19. életét betöltötte, az intézetből el kell bocsátani.

Az intézkedés alkalmazásának okát a Btk. 118. § (1) bekezdése a következőképpen határozza meg: „*Javítóintézeti nevelést a bíróság akkor rendel el, ha a fiatalok eredményes nevelése érdekében intézeti elhelyezése szükséges.*” A rendelkezés kapcsán felmerülhet a kérdés, hogy a Btk. 108. § (1) bekezdés jelentése - elviekben - az, hogy *valamennyi* büntetőjogi jogkövetkezményt azért alkalmaznak a fiatalokkal szemben, hogy az nevelő hatását kifejthesse...

A javítóintézetekben magas színvonalú, jó hatásfokú, lelkiismeretes pedagógiai munka folyik, amely az őrzésen kívül nevelő-oktató funkciókat is betölt, így az egyik legmegbízhatóbb eszköze a speciális prevenciónak.

Az intézkedés nevelő jellegének érvényesüléséhez legalább egy évre van szükség, ezért a jogalkotó egy évben határozta meg azt a legrövidebb időtartamot, amelyet a javítóintézetben el kell tölteni. Az ideiglenes elbocsátásra is legkorábban akkor nyílik lehetőség, amikor a fiatal a megállapított tartam felét, de legalább már egy évet ott eltöltött, továbbá ha alaposan feltehető, hogy az intézkedés a kiszabott teljes időtartam letöltése nélkül is eléri célját.

Mivel a tapasztalatok szerint a javítóintézetekben színvonalas szakmai munka folyik, alkalmazási gyakoriságát növelni kellene, mégpedig úgy, hogy az eljárások lefolyását nagyban felgyorsítják. Ezt a *kizárólag* fiatalok ügyeivel foglalkozó bíróságok működése valósíthatná meg. Erre azért lenne szükség, mert - mint arról már szó esett - sok fiatal azért esik el a javítóintézeti nevelés jótékony hatásaitól, mert az ítélethozatalkor már betöltötte 18. életét, így a minimumként előírt egy évet már nem áll módjában megkezdni.

7.4.1.2. Próbára bocsátás

A fiatalkorúak körében leggyakrabban alkalmazott intézkedés a próbára bocsátás, ami az „elhalasztott elítélés” egyik formája. A bíróság a bűnösnek kimondott terhelt ellen 1-3 évig tartó időtartamra szabhatja ki ezt az intézkedést. A fiatal a bűncselekményt elkövette, de ha a próbaidő eredményesen eltelik, a cselekmény „meg nem történtté” válik. Amennyiben ez az időszak eredménytelennek bizonyul, a bíróság büntetést szab ki a fiatalkorúval szemben.

7.4.1.3. A megrovás

A fiatalkorú által elkövetett bűncselekmény miatt ugyan a bíróság nem szab ki büntetést, se súlyosabb intézkedést, de rosszallását fejezi ki. A bírónak ilyen esetben a fiatalkorú terhelt számára jól érthetően el kell magyaráznia, hogy amiért ő most a bíróság előtt áll, az nem egy *hiba*, *diákcsíny*, hanem egy *bűncselekmény* miatt van. Értésére kell adnia, hogy cselekménye másoknak fájdalmat, kárt okozott, és hogy viselkedésével a társadalom rosszallását váltotta ki.

Az, hogy a fiatal mégsem részesül súlyosabb elbánásban, visszavezethető többféle okra, például hogy az elkövetés óta pozitív változáson ment keresztül, megtérítette a sértettnek a kárát vagy azt más módon jóvátette (közvetítő eljárás keretén kívül), stb.

Fontos, hogy megértse az elkövető, hogy a megrovás alkalmazása nem azt jelenti, hogy „megúszta” a felelősségre vonást egy bűncselekmény elkövetése miatt, hanem hogy ez egy *nagyon komoly figyelmeztetés* a tekintetben, hogy következő alkalommal már nem lesz esélye és lehetősége a legenyhébb elbírálásra. Ezért a bírónak az életkori sajátosságokhoz mérten kell megválasztania stílusát, szóhasználatát, a mondanivalójának módját, hogy mindezt valóban megértesse a fiatallal.

7.4.2. A büntetések:

Büntetések kiszabására akkor kerül sor, ha az alkalmazható intézkedések a konkrét eset jellegére illetőleg az elkövető személyére tekintettel bírói megítélés szerint nem fognak hatékony eredményt elérni. Mindezt az elkövető előélete valamint a korábban sikertelenül alkalmazott intézkedések is megalapozhatják, hiszen az azt megelőző bizalmat a fiatal nem kezelte kellő komolysággal. Ilyenkor már csak büntetés kiszabásának van helye.

Természetesen „*az arányosság nem csak lineáris*”³⁰: az sem lehetetlen, hogy például egy első bűntényes fiatalnak a rendszertanilag súlyosabb intervenciónak minősülő közérdekű munkavégzés hatékonyabb büntetésnek bizonyul a speciális prevenciójára tekintettel, mint például az intézkedések körében alkalmazható próbára bocsátás.

7.4.2.1. Szabadságvesztés

Ennél a büntetési nemnél érdemes még egyszer nyomatékosítani, hogy a szabadságvesztés, legyen az intézkedés vagy büntetés, csak ultima ratios jelleggel szabható ki, ha alapos indok van azt feltételezni, hogy az egyéb beavatkozásokkal nem érhető el a büntetés célja. A büntetés célja pedig a nevelés. Itt azonban ellentmondásosságba botlunk: az életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntethető bűncselekmény elkövetése idején 16. életévét betöltött fiatalok (legyen ő 16 éves és két hónapos) akár 15 éves börtönbüntetéssel is sújtható, a 15 éves elkövetőt pedig a 10 éves generális maximum fenyegeti – ami büntetést mindkettőjüknek 21 éves koruktól a felnőttek büntetés-végrehajtási intézetében kell majd letölteniük. Joggal merül fel az a kérdés, a nagyrészt felnőtt büntetés-végrehajtási intézetben fogatosítandó intervencióban hol jelenik meg a törvény által előírt *nevelési elem*, és hogy vajon a büntetés nevesített célja: a fiatal *helyes irányú fejlődése* és a *reszocializációban való segítése* egyáltalán végbe mehet-e így, akárcsak részben is... Ez a kiszabható felső határa a szabadságvesztéseknek európai összehasonlításban is kiemelkedően szigorúnak számít.

Az életkor

³⁰ Kerecsi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája, 189. oldal

Az alkalmazott intézkedések illetve büntetések alkalmazásánál mérhetetlenül nagy jelentősége van a korhatároknak. A fiatalok jellemzően csoportosan, ún. galerikben vagy bandákban követik el cselekményeiket. Az ilyen fiatalok csoportokról tipikusan elmondható az, hogy a társak között pár hónapos, esetleg egy-két éves korkülönbség van, mert például az idősebb testvért követi a kisebb, vagy az osztálytársak között akad egy-egy évismétlő. Ezek a társak az életkori eltérések következtében teljesen más jogkövetkezményekre számíthatnak. A következő példa jól szemlélteti ezt:

Öt fiatal csoportos rablást követ el, akik közül az egyik tizenhárom, a másik tizennégy és fél, a harmadik tizenhat és fél, a negyedik két hét híján tizennyolc éves és az ötödik tizennyolc éves és egy hónapos. A tizenhárom éves védelemben vételre számíthat, rosszabb esetben ideiglenes, majd átmeneti nevelésbe kerül; a tizennégy és fél éves sokkal enyhébben büntethető, mint az elkövetéskor tizenhat és fél éves társa, aki elvben ugyanolyan büntetést kaphat, mint az a társuk, aki két hét híján volt tizennyolc éves. A tizennégy, tizenhat és majdnem tizennyolc éves fiatalokat legenyhébb esetben próbára bocsátják, vagy javítóintézetbe kell menniük, illetve ha szabadságvesztést szabnak ki velük szemben, akkor annak alsó határa egy hónap. Ötödik társuk, aki mindössze egy hónapja töltötte be a tizennyolc éves kort, már csak a csoportosan elkövetett rablás büntette miatt megítélhető 5-10 éves büntetés keretén belül, legfeljebb a fiatalok és felnőttek egyaránt érvényesíthető enyhítő szakasszal kiszabható, általában végrehajtható, legkevesebb kétévi szabadságvesztésre számíthat.

Igazságot szolgáltat-e ebben az esetben az igazságszolgáltatás? – Nem biztos...

Az elmúlt évtizedek szociológiai és demográfiai változásai, mindezek között különösen két fontos tényező, jelentős befolyással bírtak az életkorra illetve annak megítélésére. Az egyik az *acceleráció*, ami az elmúlt évtizedekhez képest a biológiai érés felgyorsulását jelenti, a másik a *posztadoleszcencia*, amely a társadalmi érés kitolódását eredményezi. Ez utóbbi folyamat az iskoláztatás, a megváltozott munkaerő-piaci viszonyok, a párkapcsolatok átalakulására vezethető vissza, amely eredményeképpen a szülőktől való függetlenedés, így a felnőtté válás egy későbbi – átlagosan 21-25 éves kor közötti időpontra tevődik ki.

Ezen egyszerre érvényesülő folyamatokat a jogalkotónak figyelembe kellene vennie, ugyanis a korai biológiai érés nem mutat a szellemi-erkölcsi fejlettséggel feltétlenül korrelációt. Vizsgálnia kellene a jogalkotónak, hogy (a 18. életévét betöltött) 21 éves személy büntetendő magatartása a felnőtt vagy inkább a fiatalok bűnözésére jellemző ismérvekkel rendelkezik-e. Ezt fejezi ki az Európa Tanács Rec(2003) 20. számú Ajánlás 11. pontja is, mely szerint nem cezúrázható, hogy a 18. életév betöltésétől valaki felnőtt. Az Ajánlás szerint a bírónak joga

van a körülmények megvizsgálása után úgy dönteni, hogy noha a terhelt 18. életévét már betöltötte, mégis a fiatalkorúak jogát alkalmazza rá. Ez a rendelkezés bizonyos külföldi Büntető Törvénykönyvekben nevesítve van – nálunk azonban még nem.

7.4.2.2. Felfüggesztett szabadságvesztés

A felfüggesztett szabadságvesztés az elhalasztott elítélés másik formája, amikor is próbaidőre felfüggesztik a szabadságvesztést, azaz a büntetés nem válik végrehajthatóvá. Ezt a próbát a már amúgy is helytelen útra tévedt fiatalnak nem lehet könnyű kiállnia - ha ugyanolyan rendezetlenek a családi viszonyai, mint az elkövetés előtt; ha továbbra is rossz életkörülmények között kénytelen élni; ha nem sikerül megfelelő társadalmi kapcsolatokat kialakítania, és ha mindezt tovább nehezíti a rossz gazdasági helyzet; stb. Ebben a nehéz életkori szakaszban azonban segítségére van a pártfogó felügyelő, aki az ellenőrzési funkciókon kívül támogatást is nyújt a fiatalnak.

A próbára bocsátás, a felfüggesztett szabadságvesztés próbaideje, valamint a javítóintézetből történt ideiglenes elbocsátás és a feltételes szabadságra bocsátás esetén *kötelező* a pártfogó felügyelet elrendelése a fiatalkorúak esetében.

A pártfogó felügyelet

A pártfogó felügyeletet a hivatásos pártfogó felügyelők végzik, akik a helyreállító igazságszolgáltatás elve alapján működő Igazságügyi Hivatal Pártfogó Felügyeleti Szolgálat keretei között dolgoznak. A pártfogás egyfajta közvetítés az elkövető, a sértett illetve a megsértett közösség között, célja, hogy az okozott károk, sérelmek mérséklődjenek, valamint hogy a tettes szembesüljön cselekményével. A fiatalkorúak esetében a próbaidő alatt kötelező a kapcsolattartás a pártfogóval, melyet a speciális prevenció jobb érvényesülése érdekében magatartási szabályok egészítenek ki. Ez azért nagyon szükséges eszköz, mert ezek az egyéniesített szabályok hatékonyan segítik elő a másodlagos devianciák megelőzését.

7.4.2.3. Közérdekű munka

A közérdekű munka büntetés csak olyan fiatalkorúval szemben alkalmazható, aki az ítélelhozatal idején betöltötte 18. életévét. Ez a rendelkezés a munkajogi szabályozásra

tekintettel nem teljesen érthető, hiszen a Munka Törvénykönyv 72. § (4) bekezdése nemcsak a 18. életévét betöltött illetve tankötelezettségét teljesített személyek számára teszi lehetővé munkaviszony létesítését, hanem (több kivétel közül például) olyan fiatalok számára is, akik még alap- vagy középiskolai tanulmányaikat folytatják, de a nyári szünetben munkát vállalnak. Így a jogalkotó által megállapított közérdekű munkához fűződő korhatár nem logikus, az alkalmazhatósága túl korlátozott keretek közé esik.

Megoldást jelenthetne, ha 16 vagy 14 évre leszállítanák a 18 évben megállapított korhatárt. A nyári munkára alkalmas fiatal így „közcéltű” tevékenység keretében igyekezhetne egy-egy szabad délutánján a sértett illetve a megsértett közösség kiengesztelését elérni, mely munka keretében idősek otthonában segíthetne, parkokat takaríthatna, sőt (amennyiben a sértett beleegyezik), akár nála is dolgozhatna. A tevékenységet természetesen ellenszolgáltatás nélkül végezné.

Svájcban ez a büntetés „személyes teljesítésre kötelezés” néven hatékonyan működik már több évtizede. A 10-15 éves elkövetők legfeljebb tíz napon, a 15-18 évesek pedig akár három hónapon keresztül is személyes teljesítésre kötelezhetők.

Érdemes lenne ezzel kapcsolatban (is) vizsgálni, hogy a bűncselekményüket közmunkával jóvátett fiataloknak legalább jelzésértékkel jár-e valamiféle köszönet, azt kifejezván, hogy a közösség nem kirekeszteni akarja őket, sőt: annak értékes tagjaiként tekint rájuk, hiszen munkájukkal hozzájárultak a társadalom működéséhez. (Ennek a felfogásnak teljes mértékben ellent mondanak azok a külföldi gyakorlatok, amikor közterületen mindenki által jól felismerhető egyenöltözékben végzik a terheltek a közmunkát.)

7.4.2.4. A pénzbüntetés

A pénzbüntetés a legenyhébb büntetési nem, melynek speciális preventív jellege valószínűleg a legkevésbé érvényesül. Ennek az az oka, hogy a bíróság nem tudja leellenőrizni, hogy vajon a fizetés személyesen, és nem például a szülő révén teljesült-e. Ritkán való alkalmazására – amellet, hogy csak azzal a fiatalkorúval szemben van helye ennek a büntetési nemnek, aki rendelkezik önálló keresettel vagy jövedelemmel – az lehet a másik ok, hogy kevésbé alkalmas az egyéni visszatartásra.³¹

7.5. Az új Büntető törvénykönyv Tervezetéről

³¹ A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve – 2009, I.

A még nem hatályos Büntető Törvénykönyv Javaslatá kapcsán egyaránt megfogalmazhatóak pozitív és átgondolást igénylő észrevételek is.

Az alábbiakban csupán két szempontra térek ki:

1. Kifogásolható, hogy az *elzárás* általános büntetési nem lenne az új Büntető Törvénykönyvben, de mindezzel „*főként a fiatalok elkövetőknél*” történő alkalmazásával, és azzal az indoklással nem lehet egyetérteni, mely szerint az elzárás „*hatékonyan szolgálhatja a speciális prevenciót*”.

A Büntető Törvénykönyv Előterjesztésének Általános indoklásában a jogalkotó a következő nézeteket juttatja kifejezésre:

„Az új Büntető Törvénykönyvvel szembeni egyik legfontosabb elvárás tehát a szigorúság, amely...a tettarányos büntetőjogi szemlélet hangsúlyosabb megjelenését jelenti a törvényben. ... az első alkalommal bűncselekményt elkövetők esetén az új Büntető Törvénykönyvről szóló Előterjesztés a prevenció szempontok érvényesítését is lehetővé teszi.” (Általános indoklás, 1. oldal 5. bekezdés – kiemelés)

„Az Előterjesztés emellett bevezeti az elzárást, amely a rövid tartamú szabadságvesztés alternatívájaként (öt naptól három hónapig, fiatalok esetében három naptól egy hónapig tarthat) főként a fiatalok, illetve az első büntetett elkövetőknél hatékonyan szolgálhatja a speciális prevenciót.” (Általános indoklás, 6. oldal utolsó bekezdés – kiemelés)

A Javaslatból azt a következtetést vonhatjuk le, hogy súlyos esetben szabadságvesztés, enyhébb esetben („*főként a fiatalok, illetve az első büntetett elkövetőknél*”) az elzárás indokolt. Tehát: az erőszakos/visszaeső elkövetőt a megtorlás, a kisebb súlyú kriminalitás tettesét a prevenció jelszavával fosztjuk meg szabadságától. (Mindegy, hogy miért, de menjen börtönbe?) A prevenció legfőbb eszközeként a szabadságvesztést emlegetni elavult nézetnek tűnik...

Az elzárást a rövid tartamú szabadságvesztés alternatívájaként megjelölni kissé helytelen, hiszen az „alternatíva” ebben az esetben a szabadságot el nem vonó szankcióra utal. Attól még, hogy elzárásnak és nem szabadságvesztésnek hívjuk, hogy rövidebb tartamú és máshol hajtjuk végre, az akkor is szabadságvesztés marad.

Speciál-preventív eredménye ugyan lehet az elzárásnak, de a tapasztalatok inkább azt erősítik, hogy a pár hónapos szabadságelvonásnak leginkább stigmatizáló ereje van, ráadásul károsan hat az elkövető személyiségére is, erősítheti a bűnözői magatartás elfogadását-elsajátítását. Hozzá kell tenni, hogy a Kormány az e tekintetben fontosnak vélt változtatást már a fentiekben említett Szabálysértési törvény módosításában megteremtette, ezzel mintegy előkészítve az elzárás büntetőeljárásban való kiszabhatóságát is.

Ha az elzárás büntetőjogi szankció is lesz, azt semmiképpen nem szabadna „*főként a fiatalok, illetve az első büntetett elkövetőknél*” emlegetni.³²

2. Pozitívnak mondható azonban, hogy a 2011. szeptemberében és októberében benyújtott (egyébként az Alkotmányügyi, Igazságügyi és Ügyrendi Bizottság által nem támogatott) módosító javaslatok nem kerültek a parlament elé megvitatásra, és hogy így az Előterjesztés megtartja a büntethetőség hatályos szabályozás szerinti alsó életkori határát.

A korhatár leszállítása nem csökkentheti a gyermekbűnözést, hiszen a legtöbb ilyen cselekménynek többek között a mélyszegénység illetve a gyermekkoránál fogva erősen befolyásolható személyiség áll a háttérben.

A gyermek- és fiatalkori bűnözés minimalizálásának eléréséhez inkább (a bűnmegelőzés helyett) az elsődleges megelőzésre és a komplex szociális intézkedésekre kellene fektetni a hangsúlyt, és nem azon gondolkodni, hogy vajon szükséges-e a büntethetőségi korhatár csökkentése.

³² Tóth Mihály: Előzetes vélemény az új Btk. Tervezete kapcsán

8. Összegzés és következtetések

A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatása megérett a reformra, ez azonban nem jelenti azt, hogy az alternatív szankciók jövőjéről ne lehetne optimista képet festeni. Ugyan az egyes országok büntetési filozófiájában megerősödni látszik a büntetőjogi szankciók „büntető értéke”, a napirendről eddig mégsem került le a szabadságvesztés visszaszorításának igénye sem. Ez az a kettős hatás, amely újabb és újabb kísérletezésre illetve programok indítására ösztönzi a helyreállító igazságszolgáltatás híveit.³³

A szabadságvesztés alternatíváinak valós kidolgozása tehát szükségserűvé vált, méghozzá lehetőség szerint olyan eszközök alkalmazásával, amelyek nem támogatnak túl, de nem is okoznak nagyobb kárt a szükségesnél.³⁴

A fiatalkori bűnözés egy olyan társadalmilag meghatározó próbatétel, melyet a kutatási eredmények alapján a resztoratív szemléletű szankciókkal jobban összeegyeztethető büntetőpolitikával – ha megszüntetni nem is, de – kezelni lehetne. A politikai logika viszont szembe megy ezekkel az eredményekkel, és inkább a punitivitás felé hajlik, csak hogy elmondhassa, hogy „teszi a dolgát”. Mindeközben figyelmen kívül hagyja az alkalmazott intézkedésekkel és büntetésekkel megcélzott „kliensi kört”. Jótételhez kellene juttatni az áldozatot illetve a megsértett közösséget, valamint gyors és arányos beavatkozással a deviáns fiatalokat vissza kellene tartani attól, hogy a bűnözői karrier felé vezető útra térjenek és felnőtt bűnelkövetőkké érjenek be. Nem lenne szabad hinni a retorika azon egyre kategorikusabb sugallatának, hogy az elkövetők olyan erőszakos „egyedek”, akik iránt nem szabad megértést tanúsítani, és akiken segíteni sem lehet.

A fiatalok büntető igazságszolgáltatási rendszerének nem a szankciók képezik a leghangsúlyosabb részét. A helyes pedagógia nem arról szól, hogy „rajtakaplak és jól megbüntetlek”, hanem sokkal inkább arról, hogy megmutatjuk a gyerekeknek, hogy amit tett, azt nem szabad, és iránymutatást és segítséget nyújtunk neki abban, hogy ilyen ne fordulhasson elő még egyszer.³⁵

³³ Kerezsi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája, 284. oldal

³⁴ Kerezsi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája, 73. oldal

³⁵ Gyurkó Szilvia: Szobafogság – avagy a szabadságelvonással járó szankciók helye és szerepe a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásában

Fontos, hogy ezek a gyerekek érezzék: az alkalmazott szankció büntetés ugyan azért, amit tettek, de egyben segítségnyújtás is azzal, hogy kapnak egy esélyt arra, hogy jóvátegyék tetteiket. Amennyiben a büntetés hatékony, a fiatal számára a bíró által kimondott társadalmi rosszallás mellett az is egyértelművé válik, hogy amit tett, azzal másoknak fájdalmat okozott – legyen annak bármilyen anyagi vagy nem anyagi vonzata – illetve hogy az általa elkövetett rosszért felelősségvállalással tartozik. Ennek azonban nem egy elbukott ember ítéletét, hanem a jóvátétel reményét kell, hogy éreztesse.

Mindenkinek megvannak a prioritásai – társadalmunknak el kell döntenie, hogy számára mi a fontosabb: a bűncselekmények hosszú távú megelőzése, helyes kezelése, vagy a problémák pillanatnyi, gyorsan elillanó megoldása. Egyelőre úgy tűnik, hogy a jogalkotók azokat az eszközöket részesítik előnyben a bűnözés elleni küzdelemben, amelyek ugyan nem hatékonyak, de az erődemonstráció révén kielégítik azon szimbolikus válasz követelményét, amelyet a lakosság a bűnözési félelme kapcsán elvár.³⁶

Amennyiben továbbra is (a kutatások által is bizonyítottan) a szándékokkal ellentétes hatást kiváltó büntetési nemeket preferálja a társadalom illetve a jogalkotó, számítani lehet arra, hogy a bűnözés nem fog csökkenő tendenciával kecsegtetni.

Fiataljaink nevelésére hatványozott figyelmet kell szentelnünk, máskülönben nem sok jóra számíthatunk. Hangozzék bármilyen keserűen is – ahogy Marcel Rufo francia gyermekpszichiáter mondta: „Olyanok a fiataljaink, amilyeneket megérdemlünk”...

³⁶ Kerecsi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája, 56. oldal

9. Köszönetnyilvánítás

Köszönetet szeretnék mondani:

konzulens tanáromnak, Vári Vincének, aki építő jellegű észrevételeivel nagyban segített dolgozatom megírásában, és aki ráébresztett általam elhanyagolt dolgok jelentőségére;

Wátné György Margitnak és Takácsné Egyed Veronikának, akik rengeteg időt szántak rám, és hasznos tanulmányokat bocsátottak rendelkezésemre;

Dénes Veronikának, a Pesti Központi Kerületi Bíróság fiatalkorúakkal foglalkozó bírójának, aki beszélgetésünk során személyes tapasztalatai mellett szakmai anyagait is megosztotta velem;

Sivadó Máténak, aki biztató türelmével és a megbocsátás fontosságára való felhívással segített dolgozatom megírásában;

Németh Zsoltnak, aki egyebek mellett olyan bennfentes véleményezéshez juttatott hozzá, melyhez más körülmények között nem lett volna lehetőségem hozzáférni.

10. Forrásmunkák

- Kerecsi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája, CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2006
- Kriminológiai Közlemények 66., 89-114. oldal, Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2010
- Kriminológiai Közlemények 64., 25-74. oldal, Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2007
- Gyurkó Szilvia: Szobafogság – avagy a szabadságelvonással járó szankciók helye és szerepe a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásában, Belügyi Szemle 2011/3., 59. évfolyam, 82-92. oldal
- Kerecsi Klára – Kó József: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának hatékonysága, Kriminológiai Tanulmányok 45., OKRI, Budapest, 2008
- Dénes Veronika – Vaskuti András: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatása; a helyreállító szemlélet perspektívái, A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve – 2009, I., 443-461. oldal, FRESH ART DESIGN KFT.
- CONSEIL DE L'EUROPE, COMITE DES MINISTRES, Recommandation Rec(2003)20 du Comité des Ministres aux Etats membres concernant les nouveaux modes de traitement de la délinquance juvénile et le role de la justice des mineurs
- PROJET D'EXPOSÉ DES MOTIFS SUR LA RECOMMANDATION REC(2003)20 CONCERNANT LES NOUVEAUX MODES DE TRAITEMENT DE LA DÉLINQUANCE JUVÉNILE ET LE ROLE DE LA JUSTICE DES MINEURS
- Denis Szabo: Kriminológia és kriminálpolitika, Gondolat, Budapest, 1981
- Blaskó Béla: Magyar büntetőjog Általános Rész, Budapest-Debrecen, 2010
- Bögöly-Budaházi-Csányi-Sléder: Büntető-eljárásjog, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2010
- Gönczöl-Korinek-Lévai: Kriminológiai ismeretek és bűnözéskontroll, Corvina, 1999
- Gyurkó Szilvia: A büntethetőség alsó korhatára, valamint a gyermek- és fiatalkorú elkövetőkkel szemben alkalmazott jogkövetkezmények körüli dilemmák, Kriminológiai Tanulmányok 45., OKRI, Budapest, 2008
- Gyurkó Szilvia: A fiatalkorúak büntetőjoga az Egyesült Államokban – Reformfolyamatok és koncepciók, Kriminológiai Közlemények Különkiadása, VI. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2009
- Lévay Miklós: A gyermek érdekétől a megérdemelt büntetésig: a fiatalkorúakra vonatkozó büntető igazságszolgáltatása az Amerikai Egyesült Államokban, OKRI Szemle, Budapest, 2009

- Kerecsi Klára: Vélemények a bűnről és a büntetésről – egy lakossági attitűdvizsgálat tapasztalatai, Kriminológiai Tanulmányok, OKRI 43., Budapest, 2006
- Kiss Anna: A közvetítői eljárásról, Kriminológiai Tanulmányok, OKRI 43., Budapest, 2006
- Előterjesztés a Kormány részére a Büntető Törvénykönyvről, Budapest, 2012. február
- Általános indoklás a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi ... törvényhez
- A Magyar Helsinki Bizottság elemzése „A fiatalkorúak szabálysértési elzárása a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény rendelkezései fényében”
- Sorsod Borsod – rendező: Nagy István, magyar dokumentumfilm, 2010
- Tóth Mihály: Előzetes vélemény az új Btk. Tervezete kapcsán, Budapest, 2012. február 15.
- A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljárásban Konferenciakötet, JLS/2007/ISEC/FPA/C1/033 számú projekt, 2010
- Dr. Ligeti Katalin: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási törvényének koncepciója
- Fellegi Borbála: A kárhelyreállító igazságszolgáltatás intézményesítésének menete Magyarországon gyermek- és fiatalkorú bűnelkövetők esetében, 2002. március